

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

Навчально–науковий інститут права та міжнародно-правових відносин

Кафедра історії та теорії держави і права

**Дипломна робота бакалавра
на тему: ІСТОРИОГРАФІЯ ІСТОРІЇ КОНТРАБАНДИ ТЮТЮНОВОЇ
ПРОДУКЦІЇ В ПЕРІОД ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ**

Виконав: студент навчальної групи ІСТ 21-1
спеціальність 032 «Історія та археологія»
Тиха Єлизавета Сергіївна

Керівник: д.і.н., професор, професор кафедри історії
та теорії держави і права
Запорожченко Ю.В.

Рецензент:
к.н. держ.упр., доцент кафедри публічного
управління та митного адміністрування
Виноградова Наталія Леонідівна

Дніпро – 2025

АНОТАЦІЯ

Тиха Єлизавета Сергіївна «Історіографія історії контрабанди тютюнової продукції в період гібридної війни». Дипломна робота освітнього рівня – бакалавр, на правах рукопису. Спеціальність – 032 «Історія та археологія» (історія та антропологія права). – Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025.

Бакалаврська праця зосереджена на дослідженні контрабанди в Україні впродовж періоду гібридної війни, застосовуючи трансдисциплінарний підхід. Цей підхід інтегрує методи історії, економіки, соціології та політології для комплексного аналізу цього складного явища. Дослідження розглядає контрабанду як багатогранне явище, що має значний вплив на становлення української державності та економічний розвиток країни. Також аналізуються різні аспекти контрабанди, включаючи її витоки, наслідки та способи протидії. Мета роботи полягає у поглибленому розумінні контрабанди та її впливу на українське суспільство, а також у розробці ефективних стратегій боротьби з цим явищем. Для досягнення поставленої мети були враховані наступні джерела: звіти Світової організації торгівлі, Всесвітньої митної організації, Агентства Європейського Союзу з правоохоронної співпраці, Місії Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні, Всесвітньої організації інтелектуальної власності та інші; наукові праці таких вчених, як В. В. Ченцова, О.О. Дячок, К.М. Колесников, О.В. Морозов, М. Є. Адамів, О.Г. Мельник, А. В. Тодощука, К. Є. Гальського, А. В. Макаренка, А. В. Тимошенко, та інші. Також використано статистичні дані з вебсайтів Національної поліції України, Служби безпеки України, Державної митної служби України та засобів масової інформації.

Ключові слова: нелегальна торгівля, тютюн, крос-дисциплінарний підхід, збройні конфлікти, контрабанда, міжнародна безпека, міжнародна співпраця.

ABSTRACT

Tykha Yelyzaveta Serhiivna “Historiography of the History of Tobacco Smuggling During the Hybrid War”. Diploma work of the educational level - bachelor's degree, in the form of a manuscript. Specialty - 032 “History and Archeology” (History and Anthropology of Law). - University of Customs and Finance, Dnipro, 2025.

The bachelor's thesis focuses on the study of smuggling in Ukraine during the period of hybrid war, using a transdisciplinary approach. This approach integrates methods from history, economics, sociology, and political science to provide a comprehensive analysis of this complex phenomenon. The study considers smuggling as a multifaceted phenomenon that has a significant impact on the formation of Ukrainian statehood and economic development. It also analyzes various aspects of smuggling, including its origins, consequences and ways to counteract it. The purpose of the paper is to gain an in-depth understanding of smuggling and its impact on Ukrainian society, as well as to develop effective strategies to combat this phenomenon. To achieve this goal, the following sources were taken into account: reports of the World Trade Organization, the World Customs Organization, the European Union Agency for Law Enforcement Cooperation , the European Union Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine, the World Intellectual Property Organization and others; scientific works of such scholars as V.V. Chentsova, A. A. Dyachok, K. M. Kolesnikov, A. V. Morozov, M. Adamov, A. G. Melnyk, A. V. Todoshchuk, K.E. Galsky, A.V. Makarenko, A.V. Tymoshenko, and others. Statistical data from the websites of the National Police of Ukraine , the Security Service of Ukraine, the State Customs Service of Ukraine and the media were also used.

Keywords: illegal trade, tobacco, cross-disciplinary approach, armed conflicts, smuggling, international security, international cooperation.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. Зарубіжний внесок в дослідження історіографії контрабанди тютюнових виробів.....	8
РОЗДІЛ II. Національна історіографія з історії контрабанди тютюну....	24
РОЗДІЛ III. Міждисциплінарний підхід сучасної історіографії у вивченні та боротьбі з контрабандою тютюнової продукції.....	41
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

BAT – British American Tobacco

EUBAM – European Union Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine

EUAM – European Union Advisory Mission Ukraine

GATS – General Agreement on Trade in Services

GI-TOC – Global Initiative Against Transnational Organized Crime

GLOBSEC – Global Security Forum

JIED – Journal of Immersive Education

KPMG – Klynveld Peat Marwick Goerdeler

OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development

OLAF – Office europeen de Lutte Anti-Fraude

TRACCC – Transnational Crime and Corruption Center

WCO – World Customs Organization / Всесвітня Митна Організація

БЕБ – Бюро Економічної Безпеки

ВВП – Валовий Внутрішній Продукт

ВМО – Всесвітня Митна Організація

ВООЗ – Всесвітня Організація Охорони Здоров'я

ДМС – Державна Міграційна служба

ДПСУ – Державна Прикордонна Служба України

ЄС – Європейський Союз

МВС – Міністерство Внутрішніх Справ

НАБУ – Національне Антикорупційне Бюро України

НАНУ – Національна Академія Наук України

СБУ – Служба Безпеки України

ВСТУП

Актуальність теми дослідження полягає в необхідності глибокого аналізу процесів, що супроводжують економічні і соціальні зміни в умовах військового конфлікту. Контрабанда тютюнових виробів, будучи однією з форм організованої злочинності, відіграє важливу роль у фінансуванні нелегальних структур і підриває економічну стабільність країни. З огляду на те, що гібридна війна вносить значні корективи в економічні відносини та політичну ситуацію, дослідження впливу цих факторів на динаміку контрабандних схем набуває особливої значущості. У зв'язку з посиленням контрабандних потоків через порушення державного контролю, роль історіографії стає ключовою в розумінні механізмів цих змін та їхнього впливу на безпеку країни в умовах війни.

Історіографічне дослідження цієї теми є важливим для формування цілісного уявлення про наукові підходи до вивчення контрабанди в умовах сучасних геополітичних та соціальних трансформацій. Розвиток наукових поглядів дозволяє не лише оцінити історичні аспекти контрабанди тютюну, але й визначити основні етапи розвитку правових, соціальних та економічних інструментів боротьби з цим явищем. Зокрема, в умовах гібридної війни важливим є дослідження змін у діяльності правоохоронних органів та митних структур, а також вплив міжнародних санкцій та політичних факторів на контрабандні канали. Оскільки контрабанда тютюну впливає не лише на економіку, але й на соціальну ситуацію в країні, актуальність цього дослідження залишається високою для розробки ефективних заходів протидії та збереження національної безпеки.

Об'єктом дослідження є історіографічні праці, що висвітлюють контрабанду тютюнових виробів в умовах гібридної війни, зокрема вивчення історичних етапів, підходів і методів, застосованих дослідниками для аналізу цього явища. Це включає вивчення зміни підходів до дослідження тютюнової контрабанди в період збройного конфлікту, вплив війни на масштаби і організацію контрабандних операцій, а також роль різних інституцій

(правоохоронних органів, митних і прикордонних служб) у боротьбі з цим явищем.

Предметом дослідження є наукові підходи і концепції, що стосуються контрабанди тютюнових виробів у період гібридної війни, а також вплив війни на зміни в організації та динаміці цього явища. Дослідження охоплює вивчення історичних, соціально-економічних, правових і політичних аспектів контрабанди тютюну в умовах збройного конфлікту крізь формування наукових праць, які розглядають її вплив на економіку країни, регіональну безпеку, а також роль органів влади й правоохоронних структур у боротьбі з цими злочинними схемами в умовах кризових ситуацій та війни.

Хронологічні рамки з 2014 по 2024 рік для роботи обрані через початок російської агресії, яка створила неконтрольовані зони на кордонах і нові виклики для боротьби з нелегальною торгівлею, а також через завершення десятилітнього періоду, що дозволяє оцінити довгострокові зміни та наслідки. Цей період включає трансформацію контрабандних схем, зростання міжнародного співробітництва у протидії нелегальному обігу товарів і значний вплив санкціонованої політики після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році.

Територіальні межі: територія України у межах, визначених станом на 1991-2013 роки. З 2014 року де-юре терени, що підпорядковуються юрисдикції України, залишаються незмінними з 1991 року, включаючи Крим та окуповані райони Донбасу, а де-факто значна частина цих територій контролюється Росією або її проксі-силами. Історіографічні рамки цього дослідження охоплюють час з початку гібридної війни у 2014 році до 2024 року. Основна увага приділяється роботам українських і міжнародних науковців, аналітичним матеріалам, підготовленим правоохоронними органами, а також дослідженням у галузі соціогуманітарних наук, права та економіки. Ці дослідження розглядають контрабанду тютюнових виробів, беручи до уваги виклики безпеки та соціально-економічні наслідки війни.

Мета даної роботи полягає у комплексному аналізі існуючих наукових досліджень, присвячених історії контрабанди тютюнових виробів в період гібридної війни.

Для досягнення поставленої мети необхідно реалізувати наступні завдання:

1. Провести аналіз доробку зарубіжних дослідників у вивченні явища контрабанди тютюнових виробів. Зокрема, необхідно зосередитись на провідних теоретичних концепціях, методологічних принципах, а також на ключових результатах, отриманих науковцями з різних держав.

2. Окреслити риси національної історіографії історії контрабанди тютюну, звернувшись до джерельної бази та праць українських науковців. Також, проаналізувати державну звітність та офіційні документи, що застосовуються у дослідженні цієї проблематики.

3. Оцінити міждисциплінарний підхід сучасної історіографії до дослідження контрабанди тютюнової продукції в Україні, зосереджуючись на її впливі на економіку, соціальну сферу та безпеку держави.

Методологія та методи історичного дослідження. Для забезпечення об'єктивності аналізу впроваджено всебічний методологічний підхід. Він гармонійно поєднує класичну історіографічну традицію з міждисциплінарними методами сучасних досліджень. У рамках класичної методології історичної науки були застосовані принципи історизму, системного аналізу та критичного розгляду джерел, що дозволило дослідити процеси контрабанди тютюнових виробів у широкому соціально-економічному та політичному полі.

У дослідженні враховано поділ історіографії на закордонну, національну та сучасну міждисциплінарну, що сприяло всебічній оцінці глибини вивчення теми у вітчизняній та міжнародній науці, а також визначенню місця цього дослідження в актуальному науковому дискурсі. Для глибшого розуміння проблематики контрабанди тютюнових виробів в умовах гібридної війни був застосований міждисциплінарний підхід, інтегруючи

інструменти історії, права, економіки та соціології. Це дозволило вивчити проблему з точки зору історичного контексту та актуальних викликів безпеці України.

Апробація результатів. Результати дослідження апробовані на міжнародній науковій конференції “США: політика, суспільство, культура – 2025” на пошану пам’яті професора Бориса Михайловича Гончара (1945-2015), кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ 6-7 березня 2025 року).

Структура роботи відбиває поставлені перед дослідженням, мету та завдання. Загальний обсяг роботи 71 сторінка, з них основного тексту – 59 сторінок. Дипломна робота складається з анотації, вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури (72 найменування).

РОЗІДЛ I. Зарубіжний внесок в історіографію контрабанди тютюнових виробів.

Дослідження контрабанди тютюну та тютюнових виробів в умовах гібридної війни привертає значний інтерес сучасної історіографії, поєднуючи елементи економічної історії, кримінології, політології та міжнародних відносин. Закордонна історіографія зробила вагомий внесок у вивчення цього явища, надаючи різноманітні методологічні підходи, теоретичні концепції та емпіричні дані, які сприяють глибшому розумінню механізмів нелегального обігу тютюнових виробів, його зв'язку з глобальними трендами організованої злочинності, корупцією та геополітичними конфліктами

У західній науковій традиції контрабанда тютюну часто розглядається в контексті протидії транснаціональній злочинності, економічним втратам державних бюджетів та впливу на громадське здоров'я. Зокрема, значну увагу приділено аналізу шляхів контрабанди, механізмам ухилення від податків та залучення офіційних структур до цих процесів.

Східноєвропейські дослідження зосереджують увагу на специфіці контрабанди в регіонах з політичною нестабільністю, зокрема, у контексті російської агресії проти України. Ці дослідження підкреслюють роль тіньових економічних мереж, створених за підтримки окупаційних адміністрацій, а також використання контрабанди як інструменту гібридної війни.

Звіти Всесвітньої митної організації (WCO) про контрабанду тютюну висвітлюють глобальні тенденції незаконного обігу цигарок і його вплив на різні країни, зокрема Україну. У щорічних звітах WCO підкреслюється роль України як транзитної країни для контрабанди тютюнових виробів через кордони з ЄС.

У звіті за 2014 рік, Всесвітня митна організація (ВМО) вперше запропонувала всебічний аналіз незаконної торгівлі, включаючи контрабанду тютюнових виробів. Звіт містив п'ять розділів, що стосувалися наркотиків, докільля, прав інтелектуальної власності, охорони здоров'я та безпеки, а також доходів та безпеки. У розділі, присвяченому доходам, було приділено

особливу увагу контрабанді тютюнових виробів як загрози для фінансової стабільності держав-членів [51].

Звіт за 2015 рік розширив свій обсяг, включивши аналіз незаконної торгівлі культурними цінностями. У розділі про доходи було продовжено вивчення контрабанди тютюнових виробів, особливо сигарет, як фактору втрати державних доходів та загрози для здоров'я населення [52].

У 2016 році ВМО продовжила свій аналіз незаконної торгівлі, зосереджуючись на шести ключових сферах: культурна спадщина, наркотики, довкілля, права інтелектуальної власності, здоров'я та безпека, а також доходи та безпека. У розділі, що стосується доходів, було відзначено збільшення випадків контрабанди тютюнових виробів та необхідність посилення митного контролю [53].

Звіт за 2017 рік підкреслив ризики для доходів, пов'язані з контрабандою товарів з високим оподаткуванням, таких як тютюнові вироби, алкоголь та пальне. Також було зазначено, що контрабанда тютюнових виробів сприяє комерційному шахрайству, такому як заниження вартості, невірне використання походження та пільгових мит, неправильна класифікація та шахрайство з відшкодуванням мит [54].

У звіті за 2018 рік було зазначено суттєве збільшення кількості митних адміністрацій, що надали дані для аналізу, що свідчило про посилення уваги до проблеми незаконної торгівлі, зокрема контрабанди тютюнових виробів. У звіті також наголошується на важливості міжнародної співпраці та обміну інформацією між митними адміністраціями для ефективної боротьби з незаконною торгівлею [55].

Звіт за 2019 рік продовжив аналіз глобальних тенденцій незаконної торгівлі, включаючи контрабанду тютюнових виробів, базуючись на даних про вилучення та тематичних дослідженнях, наданих митними адміністраціями держав-членів. Звіт розділено на шість розділів, зокрема й розділ про доходи, де розглядається вплив контрабанди тютюнових виробів на фінансову стабільність [56].

У звіті, що охоплює 2020–2021 роки, було відзначено значне збільшення кількості країн, що надали звіти, з 54 у 2018 році до 86, що зробило його більш репрезентативним порівняно з попередніми версіями. Це свідчить про зростаючу глобальну увагу до проблеми незаконної торгівлі тютюновими виробами [57, 58].

Звіт за 2022 рік включив ширший спектр даних та інформаційних джерел, що дозволило глибше проаналізувати ситуацію з незаконною торгівлею, включно з контрабандою тютюнових виробів. Це підкреслює постійне вдосконалення методів збору та аналізу даних ВМО для боротьби з незаконною торгівлею [10].

У щорічному звіті WCO за 2023 рік було підкреслено перманентні проблеми, що їх генерує нелегальна торгівля, особливо, стосовно контрабанди тютюнової продукції, у все більш взаємопов'язаному світі. Документ детально висвітлює цілий ряд ключових напрямків діяльності з примусового забезпечення правопорядку, включно з наркотиками, екологією, культурними цінностями, відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, правами інтелектуальної власності, охороною здоров'я та безпекою, надходженнями до бюджету та питаннями безпеки. Кожен з цих напрямів є джерелом унікальних викликів, що вимагають спеціалізованих стратегій примусу для досягнення результативності у боротьбі.

Звіт ґрунтується на даних, зібраних з Глобальної мережі митного примусу (CEN), яка функціонує як глобальна база даних вилучень та правопорушень митниці. CEN слугує безцінним джерелом, забезпечуючи членам WCO можливість отримувати інформацію про незаконну торгівлю різноманітними товарами, що, у свою чергу, сприяє підвищенню їхніх можливостей у сфері оцінки ризиків.

Одним із ключових аспектів звіту є акцентування уваги на технологічному прогресі та інноваційних інструментах, які використовуються в боротьбі з незаконною торгівлею. Наприклад, інструмент візуалізації даних CEN сприяє ефективнішому аналізу та інтерпретації даних, що дає змогу

митним службовцям виявляти закономірності та тренди, які в іншому випадку залишилися б непоміченими.

Генеральний секретар WCO Ієн Сондерс наголосив на важливості розширення перспектив, заохочення творчості та впровадження інноваційних підходів у сфері протидії незаконній торгівлі. Він зазначив, що митні адміністрації повинні зберігати ключову роль у сприянні глобальній торгівлі та забезпеченні безпеки в умовах постійних змін.

Звіт також підкреслює значення міжнародного співробітництва та обміну інформацією. Спільні зусилля членів WCO, партнерів та зацікавлених сторін мали вирішальний вплив на створення звіту. Їхні цінні внески, зокрема обмін даними, тематичні дослідження та відповіді на опитування, виявилися незамінними. Крім того, звіт за 2023 рік містить кілька успішних кейсів, у яких посилення заходів примусу призвело до значних вилучень та припинення незаконної діяльності [59].

Звіти WCO, охоплюючи період з 2014 по 2023 рік, ілюструють еволюцію підходів до аналізу незаконної торгівлі, зокрема, контрабанди. З плином часу розширювався спектр досліджуваних аспектів, включаючи культурну спадщину та фінансування тероризму. Звіти стали більш комплексними, акцентуючи увагу на кількісному аналізі, картографуванні та використанні відкритих джерел. Ці публікації є важливим ресурсом для дослідників, надаючи глибоке розуміння глобальних тенденцій у сфері контрабанди та сприяючи розробці ефективних стратегій боротьби з нею.

Україна залишається ключовим транзитним маршрутом для постачання дешевих сигарет («cheap whites») до Європи. Зокрема, ці товари виробляються на фабриках у сусідніх країнах і нелегально переміщуються через український кордон.

Міжнародні організації, як-от Європейське бюро боротьби з шахрайством та Всесвітня організація охорони здоров'я, також зробили значний внесок у документування масштабів контрабанди тютюну, публікуючи звіти, що базуються на даних митних служб, правоохоронних

органів та фінансового моніторингу. У контексті України, у 2020 році Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) оприлюднила звіт "Контроль над тютюном в Україні: оцінка поточного стану та можливості для подальшого розвитку". Цей документ містив аналіз реалізації політики контролю над тютюном, зокрема, оцінку заходів боротьби з незаконним обігом тютюнових виробів.

Звіт підкреслює важливість посилення нагляду за дотриманням законодавства, вдосконалення практики правозастосування та підвищення ефективності заходів, спрямованих на зниження споживання тютюнових виробів [50]. Відтак, роль ВООЗ у протидії незаконному обігу тютюнових виробів охоплює розробку міжнародних правових рамкових документів, надання технічної підтримки державам-учасникам та сприяння впровадженню результативних заходів з контролю над тютюном. Ці матеріали стають важливим джерелом для істориків, які аналізують динаміку нелегального ринку тютюнової продукції під час збройних конфліктів.

В контексті зарубіжної історіографії розвідка «The Impact of Russia's Full-Scale Invasion on Illicit Cigarette Trafficking from Ukraine to the European Union» Крилова Ю. демонструє глибоко емпіричний та концептуальний прорив у вивченні тютюнової контрабанди. Автор використовує кримінологічні поняття "displacement" (переміщення злочинної діяльності) та "convergence" (зближення кримінальних практик), застосовуючи їх до реалій війни в Україні. Це допомагає розтлумачити, як контрабандні шляхи трансформувалися після 2022 року, а також як тютюнова контрабанда перетнулася з трудовою експлуатацією та торгівлею людьми в ЄС.

Авторка обґрунтовує, що упродовж 2015-2021 років Україна була основним постачальником контрафактних сигарет до ЄС, але після повномасштабного російського вторгнення контрабанда не припинилася, а лише змінила географію та масштаби. Внутрішнє виробництво перемістилося до країн ЄС (зокрема Польщі та Бельгії), а новим явищем стала експлуатація українських біженців на нелегальних тютюнових фабриках. Отже, робота

ілюструє перетворення класичної контрабанди на багаторівневу мережу кримінального капіталізму, що відповідає сучасним історіографічним підходам у міжнародній кримінології.

З методологічного погляду, дослідження спирається на міждисциплінарний аналіз, поєднуючи статистику вилучень прикордонної служби України, журналістські розслідування, дані від Frontex, OLAF, Europol та KPMG. Це демонструє сучасну тенденцію західної історіографії – відхід від архівного підходу до мультиджерельного аналізу в режимі реального часу. Робота враховує й викривлення даних (наприклад, недооблік у період війни або "біаси" методів збору).

Таким чином, праця є прикладом нової хвилі західної історіографії контрабанди – емпіричної, теоретично обґрунтованої та тісно вписаної у глобальний контекст. Вона засвідчує, що війна, бідність і слабкість інституцій – це не просто тло, а й каталізатор структурних змін у міжнародній кримінальній економіці, зокрема в сфері тютюнової контрабанди [4].

Вагомий внесок у вивчення зарубіжної історіографії вносять звіти всесвітніх організацій. Контрабанда сигарет, у тому числі контрафактних, сьогодні вважається одним з найсерйозніших ризиків для безпеки на кордоні, що коштує національному бюджету України мільйони доларів. За оцінками агентства ЄС з боротьби з шахрайством OLAF (European Anti-fraud Office), щорічні втрати країн ЄС від контрабанди сигарет перевищує 10 мільярдів євро.

Одним із ключових партнерів місії у боротьбі з незаконною торгівлею тютюновими виробами є Українська асоціація виробників тютюнових виробів (Укртютюн). У статті Місії Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні (EUBAM) пояснюється, чому дешеві сигарети не завжди є хорошим співвідношенням ціни та якості. Автори підкреслили, що контрабанда тютюнових виробів є основною загрозою в зоні відповідальності місії, особливо в центральній частині молдовсько-українського кордону. З грудня 2015 року по листопад 2016 року на кордоні було вилучено понад 45,7 млн. сигарет. Місія також брала участь в операції, під час якої було вилучено

66 мільйонів сигарет із суден, що курсували між портами Фамагуста і Скадовськ у протоці Босфор.

Звіт є цінним для історичного дослідження, оскільки оперує статистичним аналізом в ретроспективі. Протягом кількох років місія працює над усуненням цих правових прогалин і сприяє налагодженню тіснішої співпраці між молдовською та українською владою, а також виробниками тютюнових виробів і міжнародними партнерами. Згідно з аналізом, проведеним Бритіш Американ Тобакко, однією з провідних світових тютюнових компаній, частка контрабандного та незаконно виробленого тютюну в Україні скоротилася з 9,2% у 2013 році до 1% у 2016 році.

Для досягнення цих результатів місія працювала над вдосконаленням молдовського та українського законодавства, а також координувала розвідувальну та оперативну діяльність. Радник місії з питань досліджень Кестутіс Леймонас підкреслив: *«На оперативному рівні шість польових офісів місії відіграють ключову роль у наданні консультацій з питань боротьби з контрабандою та оперативних порад партнерам у Молдові та Україні. Найважливішими з них є представництва місії в портах Одеси та Чорноморська, найбільших імпортно-експортних воротах України»*. Голова місцевого представництва Джузеппе Портале підкреслив значущу роль місії у моніторингу перевірок у портах [5].

Звітність зарубіжних і національних правоохоронних органів під час гібридної війни важлива для висвітлення проблем контрабанди тютюнової продукції в Україні. Ці звіти та аналітичні матеріали дозволяють дослідникам вивчати зміни в методах контрабанди, маршрутах постачання та впливі на економіку та безпеку. У контексті історіографії контрабанди, звіти сприяють розумінню того, як політична та соціальна нестабільність під час війни змінює способи і масштаби нелегальної торгівлі.

Звітність зарубіжних та національних правоохоронних органів у період гібридної війни висвітлює кілька ключових аспектів контрабанди тютюнової продукції в Україні:

- **Зміни в маршрутах контрабанди**, а саме через території, що перебувають під контролем різних акторів.
- **Зростання незаконних потоків** через ослаблену прикордонну безпеку.
- **Економічні наслідки** для державного бюджету, зокрема від ухилення від митних платежів.
- **Зусилля правоохоронців** щодо боротьби з цими явищами, включаючи міжнародне співробітництво.

Починаючи з XVIII століття, українське портове місто Одеса є частиною «найпотужнішої кримінальної екосистеми Європи», за словами експертів аналітичного центру Global Initiative against Transnational Organized Crime. Розглядаючи Україну до повномасштабного вторгнення можна сказати, що у рейтингу злочинності Global Initiative against Transnational Organized Crime, або скорочено GI-TOC, Україна посіла 34 місце зі 193 країн і 3 місце в Європі.

Україна пов'язана зі світовим кримінальним ринком трьома видами діяльності:

- Контрабандні маршрути, що з'єднують Росію та Україну через окуповані території.
- Глобальні центри контрабанди в Одесі та інших портах Чорного моря.
- Українські заводи, що виробляють заборонені до експорту товари.

Ця інфраструктура підтримувала різні бізнес-моделі продажу та транспортування різних товарів.

Україна була транзитним маршрутом для героїну з Афганістану, доповнюючи маршрути через Балкани та Кавказ. Кокаїн з Латинської Америки йшов через Чорне море. З Миколаєва мафія експортувала зброю до Азії та Африки.

У 2020 році Україна замінила Китай як найбільше в Європі джерело нелегального тютюну. Виробництво амфетаміну в Україні також зростало, було закрито 67 кримінальних лабораторій.

Серед звітностей іноземних організацій, слід зазначити GATS, World Customs Organization, Organization for Economic Co-operation and Development, Tobacco Smuggling Monitoring Network та Euromonitor International.

Глобальне опитування дорослих щодо вживання тютюну (GATS). Основна мета цього опитування полягає в моніторингу вживання тютюну серед дорослого населення, а також у оцінці ефективності заходів контролю над тютюном, запроваджених у країні. Звіт містить інформацію про масштаби вживання тютюну, включаючи дані про куріння сигарет, використання електронних сигарет та кальяну, а також про спроби кинути курити. Він також розглядає вплив вторинного тютюнового диму, економічні аспекти вживання тютюну та рівень обізнаності населення про ризики, пов'язані з курінням. Однією з ключових тем є порівняння результатів опитування 2017 року з попередніми даними 2010 року, що дозволяє оцінити зміни в поведінці курців та впливу тютюнового диму на здоров'я населення.

Результати опитування 2017 року в Україні порівнюються з даними, отриманими у 2010 році. Це дозволяє провести аналіз змін у споживанні тютюну, а також оцінити ефективність заходів, спрямованих на контролювання тютюнокуріння під впливом політики та програм, таких як Рамкова конвенція Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) із боротьби проти тютюну [6].

Підвищення акцизів на тютюнові вироби в Україні та сусідніх країнах стимулювало зростання тіньового ринку. Деякі звіти вказують, що нелегальні операції стали більш витонченими, використовуючи складніші логістичні схеми.

За прогнозами Euromonitor International, світовий ринок нелегального виробництва і торгівлі тютюном продовжить зростати в 2015 році і перевищить 660 мільярдів сигарет (11-12% світового тютюнового ринку) до

2016 року. Прогноз Euromonitor International щодо зростання світового ринку нелегального виробництва та торгівлі тютюном є важливим для роботи з історіографією боротьби з тютюновою контрабандою в Україні з 2014 по 2024 роки, оскільки він надає контекст для розуміння глобальних тенденцій і їх впливу на місцеві ринки. Прогноз, який вказує на зростання нелегального ринку до 660 мільярдів сигарет до 2016 року, дозволяє дослідникам оцінити масштаби контрабанди не тільки в Україні, але й на глобальному рівні, порівнюючи дані з національними статистиками. Це допомагає виявити тенденції щодо розповсюдження контрабандних товарів, а також взаємозв'язок між зовнішніми економічними процесами та внутрішньою боротьбою з нелегальними потоками. Крім того, такий прогноз може бути основою для аналізу стратегій боротьби з контрабандою в Україні, включаючи міжнародне співробітництво та зміни в митній і правоохоронній діяльності, що відбулися в контексті зростаючої глобальної загрози.

В сучасній історіографії тютюнова контрабанда дедалі частіше аналізується не просто як злочин, а як ключовий елемент у глобальних політичних, економічних та соціальних змінах, які відбуваються у світі, особливо в Україні та Європі. Значного інтересу набувають дослідження, що зосереджуються на перетворенні нелегальної торгівлі тютюном в умовах військових дій, економічної нестабільності та зростання організованої злочинності.

Звіт Global Initiative Against Transnational Organized Crime (далі – GI-TOC) за 2023 рік акцентує увагу на тому, як повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році серйозно змінило картину тютюнової контрабанди. Зокрема, суттєво зменшилася дрібномасштабна контрабанда, особливо стосовно тютюнових виробів. Значна кількість контрабандистів переорієнтувала свою діяльність на Чернівецьку область або взагалі за межі України, пристосовуючись до нових реалій.

У звіті підкреслюється також роль України у транскордонній контрабанді тютюну. Зафіксовані випадки, коли партії сигарет та тютюну для

кальяну, призначені для України, фактично не проходили митного оформлення, а вантажівки декларувалися порожніми. Це свідчить про використання України як транзитної зони для незаконного переміщення тютюнових виробів до країн ЄС [7].

Звіт GI-TOC за 2023 рік є надзвичайно важливим матеріалом для вивчення сучасного стану тютюнової контрабанди в Україні та Європі. Він доповнює дані звітів OLAF за 2022-2023 роки, де також зафіксовано зростання обсягів контрабанди тютюну та участь України в цих процесах. Разом ці джерела дають можливість сформулювати повне уявлення про трансформацію контрабандних мереж у період з 2014 по 2024 рік.

Звіти OLAF за 2022-2023 роки демонструють зміну підходу до аналізу тютюнової контрабанди, що відійшов від простих фіскальних чи митних показників на користь інституціоналізованої кримінології. OLAF оперує термінами "мережі", "логістичні центри", "транзитні країни", що є характерним для сучасної зарубіжної історіографії (наприклад, Global Initiative Against Transnational Organized Crime). Це свідчить про те, що історичний аналіз контрабанди вже не зосереджується на окремих інцидентах, а структурно спрямований на дослідження моделей організованої злочинності, економічних наслідків та політичних зв'язків.

У звітах OLAF Україна згадується не просто як зона походження чи транзиту, а як ключовий компонент кримінальної економіки ЄС. Це узгоджується з сучасним західним історіографічним підходом, згідно з яким Україна після 2014 року постає як приклад країни, де війна, економічна нерівність і слабкість інституцій стали каталізатором для розвитку нелегальних тютюнових мереж.

OLAF відзначає зміщення акценту з "переміщення нелегальних товарів" на внутрішньоєвропейське виробництво підроблених сигарет, часто з використанням обладнання, вивезеного з України. Це важливий індикатор еволюції контрабанди тютюну, від класичних контрабандних схем (кордон, вантаж, приховування) до "гібридних фабрик", де легальна і нелегальна

діяльності тісно переплітаються. Такий підхід відповідає сучасним історіографічним концепціям "кримінального капіталізму", в яких контрабанда стає складовою частиною легальної економіки [8, 9].

Звіти OLAF 2022-2023 років не просто джерела фактів, а приклади зарубіжної інституційної історіографії, що документують глибокі зміни у сутності тютюнової контрабанди. Вони підтримують тенденцію до міждисциплінарного аналізу – на перетині економіки, права, геополітики та кримінології – і підкреслюють, що в період з 2014 по 2024 рік тютюнова контрабанда стала показником гібридних ризиків як для України, так і для всього Європейського Союзу.

Аналізуючи документ GLOBSEC "Under the Shadows of War in Ukraine: Illicit Trade", варто підкреслити, що цей звіт є віддзеркаленням сучасного західного погляду на розвиток нелегальної торгівлі. Цей погляд підкріплено аналітичними методами досліджень у сфері безпеки та економіки. Автори звіту фокусуються не лише на фінансових наслідках, а й на тому, як війна впливає на перетворення контрабандної діяльності. Це є типовим для постмодерної історіографії з її зосередженням на міждисциплінарному підході та врахуванні контексту.

Якщо порівнювати з класичними дослідженнями європейських істориків, які розглядали контрабанду як соціальне чи маргінальне явище XVIII-XIX століть, то цей документ акцентує увагу на взаємодії незаконної торгівлі з процесами послаблення державних інституцій, збройного конфлікту та геополітичного впливу. Такий підхід співзвучний із сучасними тенденціями західної історіографії, де контрабанда розглядається як складова частину складніших процесів гібридної війни, тіньової економіки та регіональної нестабільності, а не лише як кримінальне явище.

Звіт GLOBSEC також приділяє значну увагу транскордонному виміру тютюнової контрабанди, що характерно для європейських досліджень останніх років. У цих дослідженнях акцентується роль Східної Європи як

транзитного регіону для нелегальних потоків. У цій дискусії Україна постає не лише як жертва війни, а й як джерело викликів для Європейського Союзу.

Документ GLOBSEC слід розглядати як важливе джерело сучасної західної історіографії, яке поєднує емпіричні дані з аналізом безпеки. Він демонструє зміни у підходах до вивчення контрабанди у період 2014-2024 років. Звіт підкреслює перетворення контрабанди тютюнових виробів з явища, що було на периферії, на інструмент політичної дестабілізації. Це дозволяє розглядати її як частину більш масштабних історичних процесів на пострадянському просторі та у сфері європейської безпеки.

Документ TRACCC «Regional Hubs of Illicit Trade: Ukraine» за 2024 рік становить важливий внесок у зарубіжну історіографію контрабанди тютюну в період 2014–2024 років. Він засвідчує збільшення наукового й аналітичного зацікавлення до проблеми тютюнової контрабанди на тлі пост-радянських трансформацій та збройного конфлікту в Україні. На відміну від попередніх десятиліть, де контрабанду переважно розглядали в економічному чи кримінологічному ракурсі, сучасні дослідження – як-от цей звіт – наголошують на значенні політичної нестабільності, війни та слабкості державних інституцій для зростання нелегального обігу [11].

У звіті особлива увага приділяється тому, як війна на сході України та повномасштабне вторгнення росії в 2022 році спричинили поглиблення контрабандних практик. Це відповідає новій хвилі досліджень, що розглядають тютюнову контрабанду не тільки як злочинне явище, а й як елемент ширшої соціально-економічної адаптації до умов воєнного стану, руйнування торгових ланцюгів та посилення корупції. Починаючи з 2014 року, збільшилася кількість праць, які трактують контрабанду як індикатор дестабілізації державного управління, і звіт TRACCC підтверджує ці висновки емпіричними даними.

У рамках зарубіжної історіографії останнього десятиліття посилилася увага до прикордонних регіонів як центрів нелегальної торгівлі, і в цьому контексті TRACCC зосереджує увагу на західному прикордонні України

(зокрема, Закарпаття), яке перетворилося на ключовий вузол тютюнової контрабанди. Цей підхід узгоджується з тенденцією розглядати нелегальні економіки не як виняткові аномалії, а як складові частини глобальних процесів. У роботах 2010-х і 2020-х років у західній аналітиці спостерігається дедалі глибший інтерес до взаємозв'язку між легальними та нелегальними потоками товарів, що також простежується у структурі даного звіту.

Загалом, документ TRACCC є показовим прикладом сучасного підходу до вивчення тютюнової контрабанди у світовій історіографії 2014–2024 років. Він об'єднує аналіз політичної ситуації, слабких інституцій, впливу війни та транснаціональних процесів на розвиток нелегальної торгівлі. Це відображає зміщення фокусу в історіографії від національного до регіонально-глобального виміру, ілюструючи, як тютюнова контрабанда стала частиною ширшого комплексу безпекових та економічних викликів.

Ці звіти дають цінні дані для досліджень історії контрабанди тютюнових виробів, дозволяючи відстежувати зміни у світових та локальних ринках, а також ефективність різних політик боротьби з нелегальним обігом тютюну.

Загальний огляд ключових звітів та наукових розвідок за період 2014–2024 років показує значні зрушення в історії тютюнової контрабанди. З обмежених криміналістичних досліджень цей феномен еволюціонував до об'єкта всебічного міждисциплінарного вивчення, беручи до уваги політичні, економічні, безпекові та геополітичні аспекти. Україна у цих роботах виступає як центральний регіон, де війна, ослаблення державних інституцій та розквіт організованої злочинності сприяють формуванню нових видів контрабандної діяльності. Вивчення сучасних звітів свідчить, що контрабанда тютюну перетворилася не лише на кримінальне явище, а й на важливий показник комплексних гібридних загроз та нестабільності в регіоні, а також на ключовий елемент системи європейської безпеки.

Отже, можемо підсумувати, що закордонні науковці зосереджують чималу увагу на дослідженні контрабанди в Україні, бо вона продовжує бути важкою проблемою для економічного розвитку та національної безпеки. Вони вивчають загальні тренди та деталі цієї проблеми, зокрема, що контрабандою перевозиться та як це регулюється. З 2014 року зарубіжна історіографія суттєво розширила розуміння контрабанди тютюнових виробів, інтегруючи в дослідження підходи з економіки, міжнародного права, безпекових студій та навіть антропології. Тютюнову контрабанду більше не розглядають як вузько кримінальне явище: вона постає як соціально-економічна та політична проблема, тісно пов'язана з гібридною війною, руйнуванням державних інституцій та глобальним ринком праці. Показовими є дослідження, що трактують контрабанду як елемент структурного "кримінального капіталізму", в якому нелегальні потоки товарів стають невіддільною частиною глобальних економічних процесів. Такий міждисциплінарний підхід — ознака постмодерного типу історіописання.

У сучасній західній історіографії простежується чітка тенденція аналізу тютюнової контрабанди не лише в межах національних держав, а у транскордонних, геополітичних та регіональних контекстах. Особлива увага приділена Україні, яка внаслідок російської агресії стала одночасно країною-джерелом, транзитною зоною та ареною конфлікту. У працях GLOBSEC, OLAF, EUAM та GI-TOC Україна розглядається як ключовий елемент нелегальної економіки Європи, а сама контрабанда — як інструмент гібридного впливу. Це демонструє, що західна історіографія все частіше позиціонує контрабанду як інструмент політичного тиску та фактор дестабілізації регіону.

У період 2014-2024 рр. західна історіографія активно переосмислює класичні кримінологічні категорії, адаптуючи їх до умов транснаціональної нелегальної торгівлі. Такі терміни, як “displacement” (переміщення злочину), “convergence” (злиття незаконної та легальної економіки), “shadow trade”

(тіньова торгівля), набули нового значення в аналізі тютюнової контрабанди. Це видно у роботах, які аналізують переміщення виробництва вглиб ЄС, а також у звітах GI-TOC, що фіксують злиття контрабанди з трудовою експлуатацією та міграційною кризою. Отже, сучасна зарубіжна історіографія поєднує кримінологічний аналіз з історичним баченням тіньових процесів.

Показовою рисою сучасної історіографії є відхід від вузької архівної моделі дослідження на користь використання відкритих даних, польових звітів, статистики, журналістських розслідувань та транскордонної аналітики. Звіти OLAF, EUBAM, WCO, GATS, GI-TOC, а також дані Frontex, Europol, BAT, стали першорядними джерелами для вивчення масштабів контрабанди. У поєднанні з політико-правовими аналізами та економічними прогнозами (на кшталт Euromonitor International), вони дозволяють сформувати цілісну картину трансформацій ринку нелегального тютюну. Зарубіжна історіографія цього десятиліття виробила ефективну модель оперативної історії – історії в реальному часі.

Аналіз зарубіжної історіографії показує, що контрабанда тютюну розглядається як багатовимірне явище, що включає кримінальну, економічну, безпекову та навіть гуманітарну складові. Для українських істориків це означає необхідність створення нової парадигми: від узагальнюючих нарисів до ґрунтовних міждисциплінарних досліджень, що враховують геополітичний контекст, слабкість інституцій, корупцію, соціальні наслідки та вплив війни. Водночас, запозичення методик OLAF, GI-TOC, KPMG, BAT та інших дослідницьких структур відкриває шлях до розробки повноцінної національної історіографії тютюнової контрабанди, вписаної у ширший європейський дискурс.

РОЗДІЛ II. Національна історіографія контрабанди тютюну

Проблема дослідження потребує також з'ясування в науковій площині рівня інтерпретації дефініції «контрабанда», етапів формування наукового доробку, поєднуючи здобутки правової, історичної, економічної та соціологічної наук. Вчені, власне, за період «гібридної» війни сформували фонд праць, присвячених темі незаконної торгівлі, синтетично поєднуючи й методологічно запозичуючи здобутки соціогуманітаристики задля розв'язання її актуальних питань у даному напрямку дослідження.

Зокрема, термін «Контрабанда» як нелегальне соціальне явище має довгу історію. Слово походить від італійського «contrabando», де «contra» - «проти», а «bando» - «закон»). В англomовному світі термін «контрабанда» також широко використовується в юриспруденції, науковій літературі, публіцистиці та повсякденному житті, традиційно позначаючи переміщення товарів та інших матеріальних цінностей через національні митні кордони без відома митних органів [12].

Згідно нормативно-правової бази, контрабанда – це переміщення через митний кордон України за межами або під митним контролем товарів, що становлять культурну цінність, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та боєприпасів) [13].

Контрабанда – переміщення через митний кордон України наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів поза або з приховуванням митного контролю. Основними факторами, що впливають на поширення контрабанди, є: економічні умови, недосконала митна політика та відсутність співпраці з контрабандою з боку українських правоохоронних та контролюючих органів [13].

Серед історіографічних праць науковців в царині історії, слід зазначити, що досліджувана нами проблема знаходиться в полі об'єкту висвітлення таких науковців-істориків: Ченцов Віктор Васильович, Морозов

Олег Вікторович, Тимошенко Андрій Володимирович, Запорожченко Юлія Василівна, Головка Володимир Вікторович та Якубова Лариса Дмитрівна.

У колективній монографії з загальною редакцією Приймаченка Дмитра Володимировича та Ченцова Віктора Васильовича, контрабанду визначають як діяльність окремих осіб або груп осіб, які незаконно ввозять або вивозять певні предмети (наприклад, товари, культурні цінності, зброю або наркотики) з метою отримання матеріальної вигоди або з іншими цілями. Існування контрабанди та контрабандної діяльності нерозривно пов'язане з утворенням держав, встановленням державних кордонів, розвитком економіки, зовнішньої і внутрішньої торгівлі та виникненням митниці. Порушення порядку і процедур переміщення товарів через національні митні кордони та протидії їм відбувалися і продовжують відбуватися протягом всієї історії становлення та впровадження митної справи. Обсяги контрабанди, форми і методи контрабандної діяльності безпосередньо залежать від ефективності тарифного і нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі в конкретній країні або регіоні. Використання протекціоністських тарифів, запровадження зовнішньоторговельних монополій та введення додаткових торговельних обмежень закономірно призводить до збільшення обсягів контрабанди товарів та інших активів [12].

Сюди, до праць Ченцова Віктора Васильовича, є важливим внести та висвітлити монографію «Боротьба з контрабандою в сучасній історії української митниці». Монографія представляє комплексне дослідження історії та еволюції української митної служби у боротьбі з контрабандою після здобуття незалежності України. Віктор Васильович Ченцов та Климо Євгенович Гальський у співавторстві з Володимиром Андрійовичем Тимошенко та Анатолієм Вікторовичем Макаренком зосереджують увагу на проблемах, пов'язаних з транснаціональною контрабандою, яка набула широких масштабів у зв'язку з глобалізацією і сучасною політичною ситуацією. Окремо акцентували увагу на значенні співпраці з міжнародними організаціями, такими як ВМО (Всесвітня митна організація) та Інтерпол.

Загалом праця є важливим внеском у розуміння еволюції української митниці та її ролі у забезпеченні національної безпеки. Вона також підкреслює необхідність постійного вдосконалення митної служби для ефективної протидії сучасним загрозам у вигляді організованої контрабанди та порушень митного законодавства.

Автори праці "Боротьба з контрабандою в сучасній історії української митниці" зробили вагомий внесок у дослідження боротьби з контрабандою тютюнової продукції, зокрема шляхом систематизації історичних даних і правових ініціатив у цій сфері. У монографії досліджено еволюцію митної служби України з часу здобуття незалежності, висвітлено організаційно-правові аспекти боротьби з контрабандою, проаналізовано сучасні виклики, включаючи транснаціональну злочинність, і запропоновано нові підходи для посилення контролю на кордонах. Ця праця стала джерелом практичного досвіду та історичного контексту для формування ефективної політики протидії контрабанді, включаючи тютюнові вироби, у період гібридних загроз та економічних змін [14].

Стаття Запорожченко Юлії Василівни "До питання нелегальної торгівлі між Україною та Російською Федерацією в умовах "гібридної війни" (2014-2024)" аналізує контрабанду як частину незаконної торгівлі між Україною та Росією. Незначна увага приділяється контрафакту тютюнової продукції та загальній проблемі контрабанди.

Контрабанда тютюну стала інструментом економічної війни, що створює економічні збитки для України. Із початком війни на Донбасі та анексією Криму активізувалися схеми нелегального переміщення товарів, зокрема тютюнової продукції, зброї, наркотиків та культурних цінностей. Тютюнові вироби є одними з найпоширеніших контрабандних товарів. Традиційні маршрути постачання сигарет з України до ЄС через Росію змінилися через політичні та економічні обмеження.

Свій вклад у ретроспективу цієї теми внесли такі історики як Володимир Вікторович Головка та Лариса Дмитрівна Якубова зі своєї працею

«Україна і виклики посттоталітарного транзиту». Вони вважають, що боротьба з контрабандою потребує узгоджених дій з боку держави, міжнародних партнерів та громадянського суспільства для зменшення масштабів нелегального обороту товарів і зміцнення економічної та національної безпеки України. Для подолання контрабанди потрібні комплексні реформи, що включають вдосконалення митних процедур, підвищення прозорості державних органів, а також інтеграцію міжнародного досвіду і новітніх технологій, які дозволять підвищити ефективність контролю за перетином кордону [15].

Аналізуючи працю «Україна і виклики посттоталітарного транзиту», слід зазначити, що, попри її комплексний підхід до висвітлення соціально-економічних і політичних змін в Україні, у ній відсутній акцент на аналізі специфічних аспектів історії боротьби з контрабандою тютюнової продукції. Автори зосереджуються на загальних викликах посттоталітарного періоду, таких як корупція, тіньова економіка та правові трансформації, але не приділяють достатньої уваги вузьким темам, як-от еволюція митної політики щодо нелегального обігу тютюну. Це зумовлює потребу у зверненні до досліджень правознавців та експертів із суміжних дисциплін, які аналізують специфіку нормативного регулювання та правозастосування у цій сфері, забезпечуючи цілісний підхід до розуміння цієї проблематики.

Класифікуючи нормативно-правову базу та роботи правників, підкреслимо, що проблема актуалізується у дослідженнях Приймаченка Дмитра Володимировича, Мазура Анатолія Васильовича, Сидорович Олени Юріївни, Біленчука Петра Дмитровича, Кофанова Андрія Віталійовича та ін. Важливим є й аналіз нормативно-правової бази.

Юристи підкреслюють, що, як правило, контрабанда має форму активних дій. Однак не виключається і бездіяльність, особливо у випадках співучасті, коли дії співучасників не пов'язані між собою. Контрабанда вважається закінченою з моменту фактичного переміщення товарів або інших

предметів через митний кордон і за наявності в діях особи, яка ввезла або вивезла ці товари або предмети, хоча б однієї з таких ознак [16, С.270].

До початку 2012 року контрабанда великих партій товарів вважалася в Україні кримінальним злочином. За таке правопорушення передбачалося покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до семи років, а за повторне правопорушення або за контрабанду у складі групи осіб за попередньою змовою - від п'яти до 12 років. У листопаді 2011 року Верховна Рада підтримала декриміналізацію товарної контрабанди. 23 квітня 2021 року у Верховній Раді було зареєстровано законопроект №5420 (ініційований Президентом України Володимиром Зеленським) щодо криміналізації товарної контрабанди та недостовірного декларування. 13 липня 2021 року законопроект було ухвалено в першому читанні (проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів, підакцизних товарів та недостовірне декларування товарів). Отже, процес рекриміналізації контрабанди закріплено в законодавстві. Однак, це не стосується контрафактної чи контрабандної тютюнової продукції, адже, відноситься до контрабанди зброї чи наркотиків. Тому, наукові дослідження в історіографії, мають бути достеменно вивчені в напрямку аналізу визначеної в курсовій роботі проблеми.

Отже, у дослідженні історіографії історії тютюнової продукції, важливу роль представляє таке джерело, як звітність. Наприклад, Глобальний Індекс втручання тютюнової промисловості за 2021 рік аналізує рівень і форми впливу тютюнової індустрії на державні політики та ініціативи з контролю над тютюном у різних країнах, включно з Україною та дає оцінку, як держави реагують на вплив тютюнової індустрії на політики контролю над тютюном. Звіт містить інформацію про загальний рейтинг країн, а також детально аналізує різні індикатори втручання тютюнової промисловості, такі як участь у розробці політики, соціальна корпоративна відповідальність, привілеї для тютюнової індустрії, прозорість та конфлікт інтересів. Звіт підготовлений експертами з громадського здоров'я та підтриманий міжнародними

організаціями, базується на даних, зібраних з публічних джерел. Документ також містить рекомендації та висновки, які стосуються необхідності посилення контролю над тютюном в Україні, зокрема у світлі зростаючого впливу тютюнової індустрії на політичні процеси.

Також, цей звіт дає засоби та рекомендації по контролю над тютюном в Україні такі як:

- Прагнути до стабільного зростання податків на тютюн для зниження споживання і підтримки здоров'я населення (підвищення податків на тютюнові вироби);
- Посилити контроль над тютюновими виробами, забезпечуючи їхнє регулювання аналогічно до звичайних цигарок, включно із заборонами на використання в приміщеннях і рекламу;
- Переконатися, що всі тютюнові вироби обкладаються однаковими податками, усунувши будь-які фінансові преференції для тютюнової індустрії;
- Впровадити поправки до законодавства, які вимагатимуть від тютюнової промисловості звіту про свої витрати на маркетинг і лобістську діяльність;
- Розробити та затвердити кодекс поведінки для посадових осіб щодо співпраці з тютюновою промисловістю.

Ці рекомендації спрямовані на подальше поліпшення контролю над тютюном відповідно до міжнародних стандартів і законодавчих ініціатив [17]. Попри те, звіт позбавлений аналізу історичної ретроспективи, що позбавляє його статусу комплексного джерела для нашої роботи.

Автори монографії «Транснаціональна злочинність: криміналістичний аналіз» доводять, що торгівля тютюном в Європі є розширеною справою, і її приписують організованим злочинним групам, які імпортують і розповсюджують великі обсяги тютюну по всьому континенту. Також до цього бізнесу підготовка сигарет відомих марок, особливо це поширено в країнах Східної Європи. Німеччина та Фінляндія працюють як канали для товарів тютюнової промисловості з Китаю до Західної Європи [18].

Монографія зосереджується на регіонах або країнах, де транснаціональна злочинність є більш вивченою та документованою, наприклад, на Західній Європі, США чи країнах Латинської Америки. У таких дослідженнях Україна часто не потрапляє у вибірку через недостатню кількість доступних даних або пріоритет інших країн.

У дослідженні історіографії контрабанди тютюнових виробів в Україні під час гібридної війни праці істориків і правників демонструють різні акценти й підходи. Історики зосереджуються на аналізі контрабанди як соціально-економічного явища, враховуючи історичний контекст, розвиток митної системи та ширші тенденції, проте здебільшого не деталізують аспекти боротьби з контрабандою тютюнової продукції. Натомість правознавці акцентують увагу на нормативно-правових аспектах, зокрема імплементації міжнародних стандартів, розвитку законодавства після 2014 року та правозастосуванні, але недостатньо розглядають історичні передумови явища. Таким чином, інтеграція історичного й правового підходів є необхідною для комплексного розуміння цієї проблематики. Отже, у дослідженні історіографії історії контрабанди праці науковців-юристів є важливими для глибшого розуміння правових аспектів і правозастосовної практики в цій сфері. Юристи аналізують розвиток законодавства, що регулює боротьбу з контрабандою тютюновими виробами, а також визначають прогалини і виклики, які виникають у процесі правозастосування. Їхні праці допомагають окреслити ефективність існуючих правових норм і процедур, а також сприяють формуванню рекомендацій для вдосконалення правової бази. Крім того, дослідження юристів висвітлюють роль правоохоронних органів і судової системи у протидії контрабанді тютюнової продукції, що є ключовим для успішної боротьби з цим явищем і забезпечення національної безпеки.

Неможна оминати статті та праці з національної історіографії, котрі подані іноземною мовою. Ці матеріали сприяють поглибленому розумінню українського досвіду крізь призму міжнародних наукових розвідок та дають

змогу глибше досягнути значення тютюнової контрабанди в суспільно-економічному та політичному житті України.

У праці Шустрової К. та Богатирьової М., названій "Current issues against smuggling in ukraine", висвітлено юридичний та правовий розгляд боротьби з контрабандою в Україні. Цей матеріал є складовою національної історіографії контрабанди, розглядаючи конкретні зміни українського законодавства у відповідь на розширення масштабів незаконного переміщення товарів, зосереджуючись, зокрема, на тютюнових виробках [1].

Протягом аналізованого десятиріччя автори фіксують тенденцію до збільшення адміністративної відповідальності за тютюнову контрабанду, в той час, коли відсутня криміналізація значних обсягів такої контрабанди. Це вказує на концептуальну різницю між українською та західною практиками. Приміром, у країнах Європейського Союзу (що відображається у звітах OLAF), масштабну контрабанду цигарок вже давно кваліфікують як тяжкий злочин, який наносить шкоду не тільки економіці, а й національній безпеці. Відтак, українська правова політика знаходиться на шляху до гармонізації із зарубіжними підходами до боротьби з контрабандою.

Законопроекти, що згадуються в тексті (№ 3254, 8543), метою яких є внесення тютюнової контрабанди до Кримінального кодексу, демонструють прагнення до зближення з європейськими стандартами. У ширшому історіографічному контексті це відображає намагання України з 2014 року не тільки інтегруватися в європейський ринок, але й перейняти підходи ЄС до протидії транскордонній злочинності. Отже, цей матеріал є важливим джерелом для аналізу перехідного етапу в історії української контрабанди тютюну в рамках глобальної тенденції посилення контролю за нелегальним обігом підакцизних товарів.

Стаття Voytseshchuk's A. D. «Contraband of goods and customs offense: The assessment of global challenges and problems for Ukraine» зосереджена на аналізі світових трендів контрабанди та порушень митного законодавства, а також оцінці викликів, з якими стикається Україна в цій царині. Автор

ретельно досліджує ключові об'єкти глобальної незаконної торгівлі – наркотики, представників флори та фауни, контрафактну продукцію, культурні цінності та зброю. З'ясовується, що найбільший попит на нелегальних ринках мають наркотики, особливо канабіс [2].

Особливу увагу приділено проблемі переміщення через митний кордон контрабандної продукції. Підкреслюється, що це сприяє корупції та становить небезпеку для життя та здоров'я громадян. Розглянуто українське законодавство, яке регулює контрабанду та митні правопорушення, зокрема Митний та Кримінальний кодекси [2]. Проведено аналіз основних видів порушень, що трапляються в Україні. Визначено стратегії боротьби з контрабандою в Україні – зміцнення співпраці між митними та правоохоронними органами, підвищення рівня кваліфікації митників, залучення кінологічних служб та боротьба з корупцією. Зроблено висновок, що Україна продовжує бути важливою ланкою глобальних схем нелегального обігу товарів, що вимагає ефективних заходів для боротьби з контрабандою та митними правопорушеннями.

Підсумовуючи, в статті проведено комплексний аналіз світових тенденцій та проблем у сфері боротьби з контрабандою та запропоновано шляхи вдосконалення митного законодавства та практики України в цій області.

Стаття «Measures to combat smuggling and corruption in the customs clearance of commercial goods in Ukraine» Kulish, A. Chumak, V. V. Chernysh, R. Khan, O. O. висвітлює ключові виклики, що впливають на фінансовий стан України.

У ній підкреслюється згубний вплив контрабанди та корупції на надходження до державної скарбниці, незалежно від різного тлумачення цих явищ. Автори статті також пропонують запровадити принципи прозорості в роботі митниці, включаючи оприлюднення інформації про митну вартість та обмін даними з іншими країнами в реальному часі, з одночасним забезпеченням захисту особистих даних. Вони також наголошують на

необхідності вдосконалення процедур відбору на посади та кваліфікаційних вимог до митників для запобігання корупції, зокрема, враховуючи психологічне тестування та моніторинг способу життя кандидатів [3].

Стаття підкреслює, що масова контрабанда комерційних товарів має бути криміналізована з огляду на її економічні загрози та важливість для правоохоронних органів. Вона також вказує на відсутність злагожденості між українськими відомствами та сусідніми країнами, вимагаючи багатосторонньої угоди про єдині стандарти обміну інформацією та співпраці.

Окрім того, автори наполягають на тому, що повноваження митної служби щодо розслідування контрабанди є недостатніми і мають бути розширені, як у багатьох країнах ЄС, адже розпорошення слідчих повноважень між різними відомствами призводить до низької ефективності.

Узагальнюючи, стаття підкреслює потребу у конкретних реформах, які не обмежуються декларативними заходами. Основні рекомендації передбачають: зміни до кримінального законодавства; забезпечення захисту, але публікацію митних даних; більш ретельний відбір кандидатів на роботу в митні органи; посилення міжнародної координації; розширення слідчих функцій митної служби. Запровадження таких системних змін сприятиме боротьбі із загрозами контрабанди та корупції для економіки та державних інтересів України.

Отже, сучасна національна історіографія тютюнової контрабанди, створена іноземними мовами, засвідчує значний рівень наукового зацікавлення цією проблемою. Вона відіграє важливу роль у формуванні глибшого розуміння причин та наслідків контрабанди тютюнових виробів в Україні, а також перспектив подолання цього явища з огляду на глобальні та регіональні виклики.

На економічному історіографічному фронті слід зазначити праці Григор'єва Олександра Юрійовича та Бережнюка Івана Григоровича. Аналізуючи доробок економістів, слід зробити акцент на аналізі впровадження реформ, покращенні управління та підконтрольності митних органів та їх

діяльності. Водночас Бережнюк Іван Григорович зазначає, що, враховуючи прагнення України приєднатися до єдиного економічного простору ЄС, реорганізація митних органів є неминучою. У зв'язку з цим досвід митних органів країн-членів ЄС має бути впроваджений в систему органів державної влади України. Тому дослідження правового статусу митних органів у країнах ЄС на даному етапі представляє як теоретичний, так і практичний інтерес [19].

Праця зосереджується на загальних аспектах діяльності митних органів, включаючи методи боротьби з контрабандою різних товарних груп, без виділення тютюнових виробів у окрему категорію. Автори могли ставити за мету розгляд загальних проблем митної служби, не акцентуючи на специфічних товарних групах.

На нашу думку, доречним у дослідженні історіографії тютюнової продукції, є вивчення аналітичних записок академічних інституцій НАНУ та громадських об'єднань. Аналітичні записки допомагають з'ясувати ключові аспекти розвитку контрабанди тютюну, оцінити вплив соціально-економічних і політичних факторів на поширення цього явища, а також виявити прогалини у правовому регулюванні та практиках боротьби. Вони містять експертні оцінки, статистичні дані, аналіз міжнародного досвіду та рекомендації, що є важливими для інтеграції міждисциплінарного підходу в історичне дослідження цієї проблематики.

Зокрема, Український інститут майбутнього (Ukrainian Institute for the Future) в аналітичних записках подає статистику, котра заснована на даних дослідження Stella report, проведеного на замовлення компанії Philip Morris International Inc., європейський «чорний ринок» сигарет можна оцінити в 43,6 млрд сигарет, або 8,6 % від всього споживання на території ЄС. З цієї кількості не менше за 4,2 млрд сигарет завозяться з України. Насправді цифра значно більша, оскільки на території нашої країни працюють підприємства з виготовлення підробних сигарет, що потрапляють на ринок країн ЄС. Так, наприклад, у ТОП-5 найпоширеніших на чорному ринку Польщі, Словаччини, Угорщини, Румунії марок сигарет як мінімум три (Compliment, Marble, Marvel)

мають українське походження. Втрати бюджетів країн ЄС від нелегальної торгівлі тютюновими виробами оцінюють у суму близько 10 млрд євро. Зважаючи, що більшу частину ціни на сигарети становлять податки й акцизи, обсяги контрабанди тютюнових виробів з України можна оцінити в суму від 200 до 250 млн дол. США на рік [20, с.6].

Отже, аналітичні записки та звіти державних служб відіграють важливу роль у дослідженні історіографії контрабанди, оскільки вони містять офіційні дані та оцінки щодо масштабів і тенденцій контрабандної діяльності в різні історичні періоди. Такі документи надають дослідникам доступ до фактичної інформації про динаміку порушень, основні канали нелегального переміщення товарів, а також ефективність державних заходів у протидії контрабанді. Звіти часто містять рекомендації щодо змін у політиці та законодавстві, що дозволяє простежити еволюцію підходів держави до контролю за контрабандною діяльністю. Завдяки цьому аналітичні записки і звіти допомагають історикам відтворити детальну картину боротьби з контрабандою та зрозуміти роль державних інституцій у забезпеченні економічної і національної безпеки.

Індекс втручання тютюнової промисловості за 2020 рік – це звітний документ, підготовлений експертами з контролю над тютюном, Красовським Костянтином Юрійовичем та Олефір Лілею Вікторівною, за підтримки Благодійного Фонду Блумберга. Він є частиною Глобального індексу втручання тютюнової індустрії, що аналізує, як політики охорони здоров'я захищені від впливу тютюнової промисловості та як уряди різних країн протидіють цьому впливу. Звіт містить аналіз стану й в Україні, зокрема, статистику щодо вживання тютюнових виробів, результати заходів з контролю над тютюном та вплив тютюнових компаній на політику. У документі розглядаються різні індикатори, які оцінюють участь тютюнової індустрії у формуванні політики, їх діяльність під прикриттям соціальної відповідальності, привілеї для тютюнових компаній, прозорість взаємодії з урядом та конфлікти інтересів.

Документ підкреслює, що, незважаючи на певний прогрес у боротьбі з тютюном, втручання тютюнової промисловості залишається серйозною проблемою, яка заважає подальшому зміцненню політики охорони здоров'я. [21, с.16-17].

Звітність зарубіжних та національних правоохоронних органів у період гібридної війни висвітлює кілька ключових аспектів контрабанди тютюнової продукції в Україні:

- Зміни в маршрутах контрабанди, а саме через території, що перебувають під контролем різних акторів.
- Зростання незаконних потоків через ослаблену прикордонну безпеку.
- Економічні наслідки для державного бюджету, зокрема від ухилення від митних платежів.
- Зусилля правоохоронців щодо боротьби з цими явищами, включаючи міжнародне співробітництво.

Статистика контрабанди тютюнових виробів в Україні з 2014 по 2024 роки показує значні коливання, зокрема через війни, економічні зміни та боротьбу з нелегальними ринками. Загалом, статистика свідчить про поступове зниження рівня контрабанди, але проблема залишилася важливою для держави через великий економічний збиток та загрози для безпеки.

Звіти щодо контрабанди тютюнових виробів в Україні в період гібридної війни мають важливе значення для історіографії цієї проблеми, оскільки вони надають цінні дані про зміни в обсягах і каналах нелегальної торгівлі, вплив війни на тіньовий ринок та економічні наслідки для країни. Вони дозволяють дослідникам оцінити, як війна змінила маршрути контрабанди, що включають тимчасово окуповані території, а також вивчити ефективність боротьби з нелегальними потоками через співпрацю міжнародних та національних правоохоронних органів. Звіти також документують економічні збитки для держави і пропонують прогнозування

розвитку ситуації в майбутньому, що є важливим для розуміння історії контрабанди в умовах гібридної війни в Україні.

Звітність правоохоронних органів України є важливим джерелом для аналізу історії контрабанди тютюнових виробів, оскільки вона відображає зміни в боротьбі з нелегальним ринком у складних умовах військових конфліктів та економічної нестабільності. У часи війни, коли контролювання кордонів стало ускладненим, а державні ресурси обмеженими, боротьба з контрабандою набуває нових форм. Звіти національних і міжнародних правоохоронних органів дозволяють виявити як зміщуються основні канали постачання нелегальних товарів, включаючи тютюнові вироби, через зони конфлікту та через тимчасово окуповані території. Ці документи є важливими для історіографії, оскільки вони показують, як змінилися стратегії правоохоронців, як впливали глобальні тенденції на локальні проблеми, і як реагувала держава на виклики, що виникли в умовах гібридної війни. Статистика контрабанди і боротьби з нею також дозволяє аналізувати ефективність різних заходів та шляхи вирішення проблеми на державному і міжнародному рівнях, що є ключовим елементом вивчення розвитку цієї проблеми в Україні.

Серед них – Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ), Міністерство внутрішніх справ України (далі – МВС), Національна поліція України (далі – Нацполіція), звіти новин Служби безпеки України (далі – СБУ). Звіти Нацполіції, Служби безпеки України (СБУ), Генеральної прокуратури та Міжнародного валютного фонду (МВФ) відіграють ключову роль у дослідженні історіографії контрабанди тютюнових виробів в Україні в період гібридної війни. Нацполіція надає дані про стан криміногенної ситуації, а також стратегії боротьби з організованими злочинними групами, що займаються контрабандою тютюну. Звіти СБУ часто висвітлюють нелегальні фінансові потоки, включаючи фінансування терористичних угруповань на сході України через незаконну торгівлю тютюновими виробами, що дає можливість аналізувати зв'язки між контрабандою та війною.

Генпрокуратура, у свою чергу, документує розслідування по кримінальних справах, пов'язаних з корупцією та контрабандою, що дає можливість оцінити рівень впливу органів влади на боротьбу з нелегальним ринком. Звіти МВФ розкривають економічні наслідки тіньового ринку для української економіки, зокрема через втрати бюджету від контрабанди, що важливо для розуміння макроекономічних факторів, які стимулюють чи стримують зростання цього явища.

З 2014 до 2024 року Україна пройшла через важливі трансформації в боротьбі з контрабандою тютюну. Ключову роль у протидії незаконному обігу тютюнових виробів відіграла Служба безпеки України (СБУ), тісно співпрацюючи з іншими правоохоронними органами та міжнародними партнерами.

У період з 2014 по 2017 рік СБУ розпочала системну боротьбу з контрабандою тютюну, особливо через західний кордон. Було викрито численні канали постачання контрафактних сигарет з Білорусі та Молдови, що дозволило суттєво скоротити обсяги нелегального обігу.

У 2018–2021 роках, попри зусилля правоохоронців, обсяги нелегальної торгівлі тютюном почали зростати. Наприклад, у 2020 році частка нелегальних сигарет становила 6,9%, а в 2021 році – вже 16,9%. Це було обумовлено економічною кризою та падінням доходів населення, що збільшило попит на дешеву, у тому числі контрафактну, продукцію.

У 2022–2023 роках, у зв'язку з повномасштабним вторгненням Росії, спостерігалось збільшення контрабанди тютюнових виробів через порти та західний кордон. Частка нелегального ринку сягнула рекордних 25,7%, що призвело до втрат для бюджету на суму 23,5 млрд грн.

У 2024 році СБУ продовжила активну боротьбу з контрабандою, вилучивши понад 1,2 млн пачок тютюнових виробів та 300 тисяч електронних сигарет. Припинено діяльність кількох нелегальних виробничих ліній, хоча рівень нелегального обігу залишався високим [60, 61, 62, 63, 64].

Проаналізувавши звіти СБУ, можна зробити висновок, що заходи СБУ суттєво вплинули на зменшення обсягів тютюнової контрабанди. Виявлення та припинення діяльності нелегальних виробництв і каналів постачання контрафактних сигарет стали важливим кроком. Однак, високий рівень корупції, економічна криза та війна залишаються серйозними перешкодами у цій боротьбі.

За десятиріччя Україна досягла значних успіхів у протидії тютюновій контрабанді, зокрема завдяки діяльності СБУ. Проте існує необхідність подальшого вдосконалення правоохоронної діяльності та посилення міжнародної співпраці. Особливу увагу слід приділити контролю над контрафактними сигаретами, що потрапляють через порти та західний кордон.

Звітність правоохоронців присвячена висвітленню аспектів попередження незаконного експорту. Офіційні звіти правоохоронних органів, такі як «Звіти про діяльність ДМС», «Річні звіти ДПСУ», «Аналітичні довідки СБУ», стали ключовим джерелом для професійної історіографії. Після 2014 року акценти в таких документах зміщуються в бік посилення транскордонного контролю, виявлення «сірого» імпорту, активізації схем контрабанди тютюну через лінію розмежування з тимчасово окупованими територіями. Такі звіти часто використовуються в роботах з економічної історії та історії кримінальної політики[25,26].

Від 2014 року і далі, у зведеннях Національної поліції України почали дедалі більше висвітлювати проблему тютюнової контрабанди. Перші звіти з операцій мали епізодичний характер: акцентувалися оперативні заходи, блискавичні затримання, деталізовані дані про обсяги вилученої продукції.

З наростанням конфлікту на Сході країни та ускладненням ситуації з безпекою, у новинах стали частіше згадувати про співпрацю між різними органами влади, про проведення міжнародних операцій, а також про виявлення організованих злочинних груп, які займалися незаконним перевезенням тютюну. Значний відсоток інформації стосувався вилучень на заході України, що корелювало зі зміною шляхів переправлення контрабанди.

У період з 2020 по 2024 рік у поліцейських новинах все більше уваги приділяється превентивним заходам: рейдам, перевіркам підприємств, навчальним кампаніям, націленим на попередження появи нелегальних товарів. Окрім того, у звітах все частіше йшлося про передачу справ до суду, що демонструвало завершальні стадії розслідувань та посилення юридичного тиску на тих, хто займається контрабандою [68-72].

Відколи БЕБ розгорнуло свою діяльність у 2021 році, їхні повідомлення вказують на новий підхід до боротьби з контрабандою – всеохопний метод, що передбачає використання аналітичних інструментів, контроль за фінансовими операціями та взаємодію різних відомств.

Новини БЕБ регулярно висвітлюють випадки масштабних затримань партій контрабандних тютюнових виробів, блокування каналів незаконного ввезення, а також про проведення комплексних перевірок підприємств, які можуть бути замішані у схемах ухилення від сплати податків або незаконного обігу продукції.

Окремо виділяється важливість превентивних заходів, серед яких аудити бізнесу, моніторинг ризикованих транзакцій та співпраця з митними службами. БЕБ також інформує про передачу результатів розслідувань до суду, демонструючи таким чином готовність доводити кримінальні справи до логічного завершення та забезпечення покарання винних [63-67].

Аналіз інформації з офіційних джерел Національної поліції та Бюро економічної безпеки показує еволюцію протидії контрабанді тютюну: від епізодичних операцій до комплексної діяльності, що включає превентивні заходи, аналітику та юридичний супровід.

Новини Нацполіції розкривають формування правоохоронної діяльності в умовах військового конфлікту та геополітичних змін, тоді як публікації БЕБ демонструють впровадження сучасних засобів контролю та співпраці між структурами, що веде до покращення результативності боротьби з незаконним тютюновим ринком.

Ці органи стали важливими джерелами для вивчення контрабанди тютюнових виробів в Україні, оскільки їхні звіти дозволяють зрозуміти, як змінювалася ситуація з незаконною торгівлею на фоні конфлікту. Зокрема, вони допомагають відстежувати зміну каналів постачання контрабандних товарів, взаємодію між кримінальними групами та політичними елітами, а також роль міжнародних фінансових інституцій у протидії тіньовим ринкам.

Крізь звітність Служби безпеки України можна простежити наявність каналів фінансування самопроголошених республік через нелегальну торгівлю контрафактними тютюновими виробами на підконтрольних Україні територіях Донецької та Луганської областей, але й дослідити кілька інших важливих аспектів: зміна напрямків контрабанди, взаємодія між кримінальними групами, роль органів влади та корупційні зв'язки, вплив на економіку та безпеку, міжнародне співробітництво в боротьбі з контрабандою [23].

Отже, звітність національних правоохоронних органів відіграє одну з вирішальних ролей у розкритті масштабів контрабанди тютюнових виробів в Україні під час гібридної війни, оскільки вона надає цінну інформацію про зміну каналів нелегального постачання, виявлення кримінальних груп, які займаються контрабандою, та документування корупційних схем. Звіти таких органів, як НАЦполіція, СБУ та Генеральна прокуратура, дозволяють прослідкувати, як змінилася криміногенна ситуація в умовах війни та які стратегії боротьби з тіньовим ринком застосовуються в нових геополітичних умовах. Крім того, ці звіти допомагають зрозуміти роль міжнародних інституцій у протидії контрабанді, що є важливим для вивчення історії контрабанди в період гібридної війни та визначення ефективності правоохоронних зусиль в умовах постійної ескалації конфлікту. Варто приділити належну увагу й аналітичним джерелам у вигляді звітів Українських державних служб. Саме в цій праці досліджуються звіти Бюро економічної безпеки України за 2023 рік та Офісу генерального прокурора за першу половину 2024 року.

На основі звітностей, ми дійшли висновку, що вони аналізують ринок виробників тютюнових виробів було проаналізовано шляхом співставлення обсягів закупленої тютюнової сировини, її залишку за звітний місяць та обсягу, використаного у виробництві тютюнових виробів, обсягу виробленої продукції та суми сплачених податків.

Звіти Бюро економічної безпеки України (БЕБ) відіграють важливу роль для дослідження історіографії контрабанди тютюнових виробів, оскільки цей орган безпосередньо займається боротьбою з економічними злочинами, зокрема з нелегальною торгівлею тютюновими виробами. Звіти БЕБ дозволяють виявити масштаб контрабанди та основні схеми порушень у цій сфері, а також показують, як контрабандні потоки можуть бути пов'язані з фінансуванням терористичних груп або сепаратистських утворень на сході України, що є важливим для розуміння ролі тіньового ринку в економічних і політичних процесах. БЕБ часто здійснює розслідування та розробляє аналітичні матеріали, що дають змогу оцінити вплив таких злочинів на національну безпеку та стабільність, а також надають інформацію про міжнародні канали постачання нелегальних товарів[24].

Ці звіти дозволяють дослідникам простежити за розвитком контрабанди тютюнових виробів через конфліктні території та зміну маршрутів, а також визначити, як боротьба з контрабандою впливає на державну політику та міжнародні відносини. Крім того, БЕБ активно співпрацює з іншими правоохоронними органами та міжнародними партнерами, що також є важливим аспектом для аналізу історії боротьби з контрабандою в умовах гібридної війни. Завдяки цим звітам можна оцінити ефективність державних заходів і політики у боротьбі з економічною злочинністю, а також вплив зовнішніх факторів, таких як війна та економічна ізоляція, на розвиток тіньового ринку тютюнових виробів в Україні.[24]

Звіт Бюро економічної безпеки України (БЕБ) за 2022 рік засвідчує, як держава впроваджувала нові інструменти для протидії економічним злочинам, зокрема контрабанді тютюну. Створення БЕБ у 2021 році та його активність у

2022 році відбивають трансформацію підходів до боротьби з контрабандою, зокрема шляхом аналітичних методів та міжнародного партнерства. Документ наголошує, що БЕБ отримало доступ до ключових реєстрів та баз даних, що дало змогу виявляти ризики, пов'язані з незаконним обігом тютюнових виробів.

У звіті задокументовано конкретні приклади боротьби з контрабандою тютюну. Наприклад, виявлено ризики на суму 1,5 млрд грн, пов'язані з незаконним обігом тютюну, заблоковано 23 вебсайти та вилучено 4,3 млн сигарет. Ці дані підкреслюють систематичний характер проблеми під час війни, коли контроль над кордонами був ускладнений. БЕБ також співпрацювало з ЄС та іншими міжнародними організаціями, що свідчить про інтеграцію України в глобальні антиконтрабандні ініціативи.

Документ підкреслює, що війна з росією спричинила нові виклики, зокрема збільшення контрабанди через порушення логістичних ланцюгів та корупцію в митних органах. БЕБ зосередилося на аналізі діяльності підприємств, які могли використовуватися для легалізації контрабандного тютюну. Проте у звіті відзначено, що недостатнє фінансування та брак ресурсів обмежували ефективність роботи, що є важливим аспектом для історіографії державного управління в умовах кризи.

Звіт БЕБ є цінним джерелом для вивчення міжнародної співпраці у боротьбі з контрабандою. Наприклад, згадується участь України в програмах OECD та OLAF, а також підписання угод із ЄС. Це свідчить про поступову інтеграцію українських антиконтрабандних практик у європейські стандарти. Для подальших досліджень важливим буде аналіз ефективності цих ініціатив у довгостроковій перспективі, особливо після 2022 року.

Документ БЕБ є ключовим для розуміння еволюції антиконтрабандних заходів в Україні у 2022 році, демонструючи як інституційні реформи, так і виклики, пов'язані з війною та корупцією. Він наголошує на необхідності подальшого вивчення взаємодії між національними та міжнародними органами у боротьбі з контрабандою тютюну.

Історіографія щодо питань контрабанди в Україні демонструє поступовий зсув від загальних історичних студій до прикладних досліджень, зосереджених на безпековому, економічному та кримінологічному аспектах. Звіти українських правоохоронних структур, зокрема Державної митної служби, Державної прикордонної служби, СБУ, Національної поліції та Бюро економічної безпеки, стають дедалі доступнішими для аналізу. Ці звіти все частіше інтегруються в наукові дослідження та обговорення у професійній юридичній та історичній літературі, що сприяє формуванню об'єктивної оцінки масштабів та механізмів тютюнової контрабанди

Історики та правники все частіше вдаються до звітів для аналізу результативності реформ у митниці та прикордонній службі. У дослідженнях, вивчаються типології злочинів, шляхи переміщення товарів, а також вплив зовнішньополітичних чинників (війна, санкції, COVID-19) на розширення тіньового сектору. Особлива увага приділяється збільшенню обсягів контрабанди тютюну через західний кордон та залученню прикордонних громад до нелегальної діяльності.

Попри активне використання звітності, історіографія все ще має справу з обмеженим доступом до архівних та оперативних даних. Частина звітів має загальний характер або публікується із запізненням. Це знижує точність історичного аналізу та ускладнює порівняння динаміки за роками. Водночас сучасні тенденції відкритості органів влади відкривають можливості для більш глибокого вивчення контрабандної діяльності, зокрема в історичному контексті взаємодії держави, бізнесу та криміналітету.

Національна історіографія обігу контрабанди тютюну в Україні у період 2014-2024 років зазнала значних змін як у методичному, так і в джерельному планах, вийшовши за рамки простого правового чи описового історичного підходу. Роботи, що досліджують цю тему, дедалі частіше мають міждисциплінарний характер та інтегрують напрацювання з історії, права, економіки, кримінології та безпекових студій. Історики все активніше

звертаються до офіційних документів державних органів – зокрема Служби безпеки України, Національної поліції, Бюро економічної безпеки, Державної митної та прикордонної служб – як до пріоритетного джерела, що дозволяє відтворити структуру, динаміку та масштаби нелегального обігу тютюнових виробів.

У сучасній українській історіографії чітко спостерігається перехід від узагальненого аналізу феномену контрабанди як тіньового явища до більш конкретного розгляду тютюнової контрабанди в контексті гібридної війни. Дослідники, серед яких В. Ченцов, Ю. Запорожченко, В. Головка, а також низка фахівців з права, спробували систематизувати історичний розвиток митної справи, окреслити роль державних інституцій у протидії контрабанді та відслідкувати вплив зовнішньополітичних обставин – передусім війни на Донбасі та повномасштабного вторгнення – на розширення нелегального тютюнового ринку. Проблематика набуває все більшої актуальності, зважаючи на те, що тютюнова контрабанда стала фінансовим інструментом підтримки нелегальних збройних формувань, зокрема на окупованих територіях.

На особливу увагу заслуговує активне використання офіційних звітів (БЕБ, СБУ, МВС, ДПСУ), що не тільки фіксують статистичні дані, але й дозволяють дослідникам простежити еволюцію державної реакції на нові загрози, канали нелегальних поставок, зв'язки контрабанди з корупцією, посилення транскордонної злочинності. Висвітлення дій правоохоронних органів у щорічних та тематичних звітах надало історикам цінні емпіричні дані для реконструкції конкретних процесів: від організації "тіньових" виробництв і маршрутів постачання до втрат бюджетних надходжень та ролі міжнародної співпраці. Аналітичні довідки та звіти також фіксують зміни в державній політиці – зокрема, спроби криміналізації тютюнової контрабанди, імплементацію європейських стандартів та реформування митниці.

Водночас, національна історіографія тютюнової контрабанди все ще стикається з низкою викликів. Обмежений доступ до оперативних архівів,

закритість певних розділів звітності, затримки у публікації повних статистичних оглядів, а також фрагментарність регіональних досліджень ускладнюють комплексний історичний аналіз. Проте, сучасна тенденція до зростання відкритості та публічного використання звітної документації вже зараз створює фундамент для більш структурованого, аналітичного та доказового підходу до вивчення історії боротьби з тютюновою контрабандою в Україні. Отже, національна історіографія цього явища поступово трансформується у повноцінну дослідницьку галузь, що інтегрує академічний аналіз, державну політику та дискурс безпеки в епоху гібридних загроз.

РОЗДІЛ III. Міждисциплінарний підхід сучасної історіографії у вивченні та боротьбі з контрабандою тютюнової продукції

Історіографія проблеми контрабанди тютюнових виробів є крос-дисциплінарною. Аналіз крос-дисциплінарності в історіографії боротьби з контрабандою тютюну дозволяє виявити багатогранний підхід до дослідження цієї проблеми. Історики, економісти, правознавці, кримінологи та соціологи часто використовують різні методи для вивчення цього явища.

Економічні та соціальні дослідження контрабанди тютюну додають важливий вимір до розуміння цього явища. Економісти аналізують фактори попиту та пропозиції, які сприяють розвитку контрабанди, зокрема ціни на легальні та нелегальні товари, а також ефективність державної політики в боротьбі з нелегальним ринком. Водночас соціологи досліджують соціальні та культурні аспекти контрабанди, зокрема її вплив на різні верстви населення, участь у цьому процесі організованих злочинних угруповань, а також наслідки для місцевих громад. Таке міждисциплінарне поєднання дозволяє не лише виявити економічні чинники контрабанди, а й розкрити глибинні соціальні та культурні детермінанти.

Вивчення та висвітлення цієї проблематики серед науковців-економістів належить Тимошенко Андрію Володимировичу, Мігус Ірині Петрівні, Висоцькій Інні Борисовні, Живко Зинаїді Богданівні та ін.

Матеріали науково-практичного семінару "Актуальні проблеми національної економіки в інтересах оборони і безпеки держави" пропонують глибокий аналіз проблем контрабанди підакцизних товарів, у тому числі тютюнових виробів, в Україні. У праці наголошується на значних економічних і соціальних збитках від цієї діяльності, особливо через недотримання податків та стимулювання "тіньового" економічного кластероутворення. Зазначається необхідність рекриміналізації як боротьби з цим явищем та інтеграції досвіду інших держав ЄС, де кримінальна відповідальність за контрабанду підакцизних товарів є нормою. Праця також розкриває транснаціональний характер контрабанди, яка часто пов'язана з іншими видами нелегальної

діяльності, як наркотрафік. У матеріалах пропонуються конкретні кроки, серед яких посилення правового регулювання, впровадження змін до Кримінального кодексу України та розширення повноважень прикордонної служби, що робить цю роботу вагомим поза межами розуміння та вирішення проблем контрабанди тютюну [27].

Праця "Контрабанда та митна безпека: основні схеми контрабандних поставок" висвітлює багатогранний вплив контрабанди тютюнових виробів на економіку та безпеку України. Автори акцентують увагу на збитках, які зазначають державний бюджет через усунення від сплати податків та акцій, оцінюючи втрати в мільярдах гривень щомісячно. Аналізуються основні схеми контрабандних поставок, такі як "перерваний транзит", використання "піджаків" і "зеленок", а також недостовірне декларування. Особливу увагу приділено факторам, що стимулюють зростання нелегальної торгівлі, серед яких корупція, прогалини в законодавстві та показ кримінальної відповідальності за товарну контрабанду. Автори наголошують на необхідності комплексного підходу до вирішення цієї проблеми, включаючи притягнення до кримінальної відповідальності, адаптацію міжнародного досвіду та посилення митного контролю, що підкреслює актуальність і практичність цього дослідження[28].

Контрабанда негативно впливає на економіку: недоотримання надходжень до бюджету, стимулювання недобросовісної конкуренції, активізація організованих кримінальних угруповань. Діяльність криміногенних структур концентрується на прикордонних територіях, що ускладнює реалізацію економічної політики.

Правознавчі дослідження вносять важливий компонент у розуміння контрабанди тютюну через вивчення законодавчих ініціатив, міжнародних угод, а також судових практик, пов'язаних із цією проблемою. З юридичної точки зору, контрабанда є порушенням національних і міжнародних норм, що вимагає комплексного підходу до правозастосування та правової боротьби з цим явищем. Вивчення правових аспектів боротьби з контрабандою тютюну

через міждисциплінарну призму дозволяє зрозуміти, як змінювалися правові рамки в різних країнах, які стратегії застосовували держави для боротьби з цією проблемою, а також яка роль міжнародних організацій у формуванні правових стандартів у цій сфері.

Проблема боротьби з контрабандою досліджується багатьма вченими, такими як Бусол Олена Юріївна та Турчин Юрій Богданович. Недостатня увага приділяється передумовам розвитку контрабанди та її загрозам для економічної безпеки. Географічне положення України та відсутність ефективного контролю за кордоном підвищують ризики контрабанди. Високий рівень корупції серед чиновників ускладнює боротьбу з контрабандою. Контрабанда має антисоціальний характер і негативно впливає на економічний розвиток.

Контрабанда визначається як переміщення товарів через кордон без відома митних органів. Вона створює загрози для економічних інтересів країни, громадської безпеки та національної безпеки. Необхідно розробити механізми протидії контрабанді, включаючи посилення відповідальності.

Основні передумови розвитку контрабанди на прикордонних територіях: вигідне географічне положення, неспроможність контролю, корупція, високі мита, низька ефективність правоохоронних органів. Психологічні стимули підприємців до отримання надприбутків також сприяють розвитку контрабанди.

Транснаціональний характер криміногенних структур ускладнює ситуацію. Причини та тенденції розвитку контрабанди Турчин Юрій Богданович зазначає необлаштованість кордону як основну причину контрабанди. Бусол Олена Юріївна і Ложкін Георгій Володимирович вказують на збільшення масштабів контрабанди та її організований характер. Корумповані зв'язки між посадовими особами митних органів сприяють розвитку контрабанди. Загрози для економічної безпеки держави. Контрабанда знижує фінансові надходження до бюджету та посилює криміналізацію економіки. Вона стимулює корупційні відносини та негативно впливає на

структуру ВВП. Створює умови для нелегального ввезення небезпечних товарів (зброя, наркотики тощо). Прикордонні території потребують ефективного використання природно-ресурсного потенціалу. Автор стверджує, що необхідно розробити комплексні заходи для зміцнення економічної безпеки держави та важливим є забезпечення контролю за якістю товарів та запобігання розвитку тіньової економіки [29].

Стаття «Історія діяльності спецпідрозділу «Фантом»» Ю.В. Запорожченка висвітлює діяльність спеціального підрозділу податкової міліції під назвою “Фантом”. Створений у 2015 році, він мав за мету протистояти економічній злочинності в зоні розмежування на Донбасі. Це формування стало відповіддю на втрату контролю над ділянками кордону через окупацію. Ключовим завданням було зупинити незаконний обіг товарів та фінансів [4].

Протягом 2015-2020 років, “Фантом” провів масштабні перевірки транспорту, вилучив значні обсяги коштів та товарів, а також виявив велику кількість правопорушень. Серед ключових успіхів підрозділу — викриття контрабанди готівки, підроблених товарів, а також запобігання терористичним актам.

У 2021 році відбулася реорганізація, внаслідок якої “Фантом” було розформовано. Натомість було утворено Бюро економічної безпеки. Необхідно підкреслити важливу роль “Фантому” у забезпеченні економічної безпеки сходу України. Статистичні показники підтверджують ефективність підрозділу у боротьбі з контрабандою та злочинністю. Досвід, накопичений “Фантомом”, має бути врахований новоствореним Бюро економічної безпеки.

Варто приділити велику увагу науковій роботі Левковича Владислава Миколайовича. Проблема контрабанди тютюнових виробів в Україні є актуальною через економічні реформи та негативний вплив на внутрішній ринок. Існуючі методи боротьби з контрабандою неефективні через корупцію, недосконалість законодавства та соціально-економічні фактори. Методологія дослідження включає аналіз причин контрабанди, характеристики злочинців та статистичні дані про затримання. Дослідження показує, що контрабанда має

організовані форми і негативно впливає на економіку, але існують можливості для покращення ситуації.

Значимість роботи полягає в підвищенні обізнаності про проблему контрабанди тютюнових виробів в Україні та її наслідки для економіки. Підбиваючи підсумки праці можна сказати, що потрібно застосовувати нововведення. А одним з нововведень є новий погляд на проблему контрабанди як складової організованої злочинності. Дослідження підтверджує серйозність проблеми, але потребує подальших дій, а також робота вимагає значних зусиль для реалізації ефективних заходів протидії контрабанді [30].

За версією журналу Forbs Ukraine Україна є найміцнішою кримінальною екосистемою Європи. Такі висновки редакція журналу зробила на основі розслідування The Economist про те, як війна в Україні вплинула на злочинний світ.

Починаючи з XVIII століття, українське портове місто Одеса є частиною «найпотужнішої кримінальної екосистеми Європи», за словами експертів аналітичного центру «Глобальна ініціатива проти транснаціональної організованої злочинності» (Global Initiative against Transnational Organized Crime). Розглядаючи Україну до повномасштабного вторгнення можна сказати, що у рейтингу злочинності Global Initiative against Transnational Organized Crime, або скорочено GI-TOC, Україна посіла 34 місце зі 193 країн і 3 місце в Європі.

Україна пов'язана зі світовим кримінальним ринком трьома видами діяльності:

- Контрабандні маршрути, що з'єднують Росію та Україну через окуповані території.
- Глобальні центри контрабанди в Одесі та інших портах Чорного моря.
- Українські заводи, що виробляють заборонені до експорту товари.

Ця інфраструктура підтримувала різні бізнес-моделі продажу та транспортування різних товарів.

Україна була транзитним маршрутом для героїну з Афганістану, доповнюючи маршрути через Балкани та Кавказ. Кокаїн з Латинської Америки йшов через Чорне море. З Миколаєва мафія експортувала зброю до Азії та Африки.

У 2020 році Україна замінила Китай як найбільше в Європі джерело нелегального тютюну. Виробництво амфетаміну в Україні також зростало, було закрито 67 кримінальних лабораторій.

Якщо брати до уваги час після початку повномасштабного вторгнення, то згідно з доповіддю уряду США, війна в Україні змінила все і створила «атмосферу неприйнятної ризику для міжнародного злочинного бізнесу». Міжнародні злочинці стикаються з такими перешкодами в Україні:

- закриття портів;
- замінована територія;
- частина населення пішла захищати країну;
- комендантська година заважає їм працювати вночі.

Державна митна служба України регулярно публікує звіти про заходи з протидії контрабанді тютюнових виробів. З 2014 року митні органи активно працюють над виявленням контрабандних схем, переважно на кордонах з країнами ЄС, де, за оцінками, фіксується 92% випадків нелегального переміщення тютюнових виробів. У 2015 році в рамках операції «Акциз-2015» вилучили понад 66 млн нелегальних сигарет. У цей період кількість таких випадків збільшилася, і спостерігалось зростання через підвищення акцизів на тютюнові вироби, що вплинуло на ціни та сприяло зростанню тіньового ринку сигарет. У 2020-х роках Державна митна служба України у своїх регулярних звітах акцентує увагу на заходах із протидії контрабанді тютюнових виробів, зокрема шляхом посилення контролю на кордонах, удосконалення системи аналізу ризиків і проведення спільних операцій із правоохоронними органами. Особлива увага приділяється кордонам із країнами ЄС, де фіксується

найбільша кількість випадків нелегального переміщення сигарет. Завдяки цим заходам регулярно вилучаються значні партії контрабандної продукції, що демонструє ефективність державної політики у боротьбі з тіньовим ринком.

Це свідчить про більш ефективні заходи та збільшення використання автоматизованої системи ризиків для виявлення контрабанди. Основними методами є контроль ваги товарів, перевірка товарів прикриття та контроль маршрутів, які використовуються для незаконного переміщення тютюну.

Однак, незважаючи на досягнуті успіхи, учасники ринку відзначають недостатню ефективність чинного законодавства та закликають до криміналізації великих обсягів контрабанди, оскільки відсутність зведеної державної статистики та координації між органами залишається проблемою[31].

Звіти Державної митної служби України відіграють ключову роль у дослідженні історіографії контрабанди тютюнових виробів, особливо в період гібридної війни. Вони надають емпіричну базу для аналізу масштабів незаконного обігу, виявлення основних каналів постачання та оцінки економічних втрат. Зокрема, дані про обсяги вилучених контрабандних товарів, регіони підвищеного ризику та статистичні тренди дозволяють відстежити еволюцію методів контрабандистів. У поєднанні з міжнародними звітами, зокрема ВМО, ці матеріали забезпечують всебічний огляд явища, виявляючи транснаціональні аспекти контрабанди, що є важливими для розробки ефективних заходів протидії. Така інформація є не лише основою для історичних досліджень, а й критично важливим інструментом у сучасній боротьбі з нелегальним обігом.

Серед звітностей іноземних організацій, слід зазначити GATS, Всесвітню митну організацію (WCO), Організацію економічного співробітництва та розвитку (OECD), Міжнародну організацію по боротьбі з контрабандою тютюну (Tobacco Smuggling Monitoring Network) та Euromonitor International.

Глобальне опитування дорослих щодо вживання тютюну (GATS). Основна мета цього опитування полягає в моніторингу вживання тютюну серед дорослого населення, а також у оцінці ефективності заходів контролю над тютюном, запроваджених у країні. Звіт містить інформацію про масштаби вживання тютюну, включаючи дані про куріння сигарет, використання електронних сигарет та кальяну, а також про спроби кинути курити. Він також розглядає вплив вторинного тютюнового диму, економічні аспекти вживання тютюну та рівень обізнаності населення про ризики, пов'язані з курінням. Однією з ключових тем є порівняння результатів опитування 2017 року з попередніми даними 2010 року, що дозволяє оцінити зміни в поведінці курців та впливу тютюнового диму на здоров'я населення.

Результати опитування 2017 року в Україні порівнюються з даними, отриманими у 2010 році. Це дозволяє провести аналіз змін у споживанні тютюну, а також оцінити ефективність заходів, спрямованих на контролювання тютюнокуріння під впливом політики та програм, таких як Рамкова конвенція Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) із боротьби проти тютюну [32].

Звіти Всесвітньої митної організації (WCO) про контрабанду тютюну висвітлюють глобальні тенденції незаконного обігу цигарок і його вплив на різні країни, зокрема Україну. У щорічних звітах WCO підкреслюється роль України як транзитної країни для контрабанди тютюнових виробів через кордони з ЄС.

Україна залишається ключовим транзитним маршрутом для постачання дешевих сигарет («cheap whites») до Європи. Зокрема, ці товари виробляються на фабриках у сусідніх країнах і нелегально переміщуються через український кордон.

Підвищення акцизів на тютюнові вироби в Україні та сусідніх країнах стимулювало зростання тіньового ринку. Деякі звіти вказують, що нелегальні операції стали більш витонченими, використовуючи складніші логістичні схеми.

За прогнозами Euromonitor International, світовий ринок нелегального виробництва і торгівлі тютюном продовжить зростати в 2015 році і перевищить 660 мільярдів сигарет (11-12% світового тютюнового ринку) до 2016 року. Прогноз Euromonitor International щодо зростання світового ринку нелегального виробництва та торгівлі тютюном є важливим для роботи з історіографією боротьби з тютюновою контрабандою в Україні з 2014 по 2024 роки, оскільки він надає контекст для розуміння глобальних тенденцій і їх впливу на місцеві ринки. Прогноз, який вказує на зростання нелегального ринку до 660 мільярдів сигарет до 2016 року, дозволяє дослідникам оцінити масштаби контрабанди не тільки в Україні, але й на глобальному рівні, порівнюючи дані з національними статистиками. Це допомагає виявити тенденції щодо розповсюдження контрабандних товарів, а також взаємозв'язок між зовнішніми економічними процесами та внутрішньою боротьбою з нелегальними потоками. Крім того, такий прогноз може бути основою для аналізу стратегій боротьби з контрабандою в Україні, включаючи міжнародне співробітництво та зміни в митній і правоохоронній діяльності, що відбулися в контексті зростаючої глобальної загрози.

Ці звіти дають цінні дані для досліджень історії контрабанди тютюнових виробів, дозволяючи відстежувати зміни у світових та локальних ринках, а також ефективність різних політик боротьби з нелегальним обігом тютюну.

Крос-дисциплінарність сучасної історіографії стала невід'ємною частиною наукового дискурсу, сприяючи глибшому розумінню складних історичних процесів. Інтегруючи знання з різних наукових галузей, історики отримують можливість аналізувати минуле з нових ракурсів, виявляти раніше невідомі зв'язки та причинно-наслідкові залежності. Сучасні історичні дослідження вимагають залучення широкого спектру методів і теорій, що виходять за межі традиційної історіографії. Співпраця з представниками інших наук, таких як соціологія, антропологія, лінгвістика, економіка, дозволяє створювати більш всебічні історичні картини.

Переходячи до боротьби з контрабандою на теренах України варто сказати про праці Григор'єва Олександра Юрійовича. Автор ґрунтовно досліджує проблему контрабанди в Україні, її причини та наслідки для економіки та соціальної сфери. Минулі методи боротьби з контрабандою включають недостатній контроль з боку державних органів і високі ставки податків, що створює умови для корупції. Запропоновано необхідність парламентського та громадського контролю, а також оптимізацію оподаткування для підвищення ефективності боротьби з контрабандою. Методи дослідження спрямовані на аналіз економічних втрат від контрабанди та розроблення стратегій для їхнього запобігання, що може підтримати цілі щодо поліпшення фінансового стану країни.

Григор'єв Олександр Юрійович використовує аналіз причин виникнення контрабанди, включно з корупцією та високими ставками податків; оцінку економічних втрат від контрабанди, особливо у сфері ввезення техніки; виявлення необхідності міжнародного співробітництва та технічного забезпечення для боротьби з контрабандою. Значимість роботи полягає у виявленні масштабів проблеми контрабанди та пропозиції заходів для її вирішення [33].

Аналіз сучасного стану боротьби з контрабандою свідчить про наявність низки проблем, які ускладнюють ефективну протидію цьому явищу. Серед них можна виділити недосконалість законодавства, корупцію в правоохоронних органах, недостатнє фінансування боротьби з контрабандою, а також розвиток нових схем контрабанди, які швидко адаптуються до змін у законодавстві та методах контролю.

У контексті міждисциплінарного підходу сучасної історіографії, спрямованої на вивчення та боротьбу з контрабандою тютюнових виробів протягом періоду 2014-2024 років, стаття Дячка Олега Олександровича постає як унікальний критичний аналіз академічного стану історико-правових, економічних та адміністративно-юридичних досліджень в Україні. Автор акцентує увагу на тому факті, що, незважаючи на збільшення кількості

публікацій у сфері митної історії, більшість з них ґрунтуються на запозиченій, часто неточному періодизуванні та використовують застарілі або сумнівні джерела без належної критичної обробки. Особливо це стосується публікацій, котрі мають претензію на міждисциплінарність, але не враховують реальні здобутки історичної науки.

У статті демонструється, що міждисциплінарний підхід нерідко декларується формально, без реального синтезу інструментарію та методологій історії, економіки та права. Автор наводить приклади, коли економісти та юристи використовують терміни з однієї галузі знань, ігноруючи їх змістовне наповнення в інших дисциплінах (наприклад, "митний режим" у давньоруському контексті). Такі приклади, на думку Дячка, дискредитують ідею міждисциплінарності та сприяють тиражуванню помилок у подальших працях. Це особливо важливо у контексті сучасної історіографії, яка потребує поєднання емпіричного досвіду, джерелознавства та юридичної практики в реальних процесах, таких як контрабанда тютюнових виробів.

Дячок Олег Олександрович також зауважує, що лише поодинокі роботи демонструють справжню міждисциплінарність та базуються на глибокому знанні джерельної бази. Цей висновок набуває особливої ваги для періоду 2014-2024 років, коли питання тютюнової контрабанди в Україні стали частиною міжнародної антикорупційної та прикордонної політики. Дослідження контрабанди вже не обмежується виключно правовою чи економічною площиною – це складний феномен, що вимагає залучення істориків, кримінологів, економістів і політичних аналітиків.

Підсумовуючи, стаття Дячка Олега Олександровича представляє собою зразок критичного історіографічного аналізу, який вказує на необхідність переосмислення міждисциплінарного підходу в українській академічній традиції. Для ефективного вивчення та подолання тютюнової контрабанди в постмайданній Україні потрібна глибинна інтеграція історичних знань у процеси формування державної політики. Цей документ стає орієнтиром для

розвитку справжньої міждисциплінарної історіографії на перетині науки та суспільно-політичних викликів сучасності [34].

У контексті міждисциплінарного дослідження сучасних тенденцій в історіографії, що стосуються вивчення та боротьби з незаконним обігом тютюнових виробів у період з 2014 по 2024 роки, ця стаття, перш за все, має практичне значення, але також дозволяє здійснити критичний аналіз рівня методологічної інтеграції в українських дослідженнях. Автори аналізують категорії товарів, методи контрабанди та причини їх поширення, проте фокусуються на контрабанді загалом, не акцентуючи увагу конкретно на тютюнових výroбах. Попри це, стаття містить інструментарій для дослідження механізмів незаконного обігу, який цілком може бути застосований до тютюнового сегменту.

Позитивним аспектом є класифікація контрабандних методів на фізичні та економічні, що демонструє прагнення авторів до міжгалузевого синтезу, зокрема, між криміналістикою, митною справою та економічною безпекою. Такий підхід є важливим для міждисциплінарного аналізу, що активно використовується в західній історіографії (наприклад, OLAF, GI-TOC, JIED), особливо при вивченні транснаціональних тютюнових схем. Однак, на відміну від згаданих організацій, українські дослідники рідко інтегрують соціологію, політологію та міжнародне право в єдину аналітичну систему.

У роботі також розглядаються соціальні фактори: безробіття в прикордонних областях, корупція, неефективна взаємодія з митними органами інших держав. Ці фактори корелюють із сучасними транснаціональними моделями контрабанди, які активно аналізуються GI-TOC у період з 2014 по 2024 роки, особливо в контексті української війни. Проте автори не приділяють достатньо уваги конкретним прикладам тютюнової контрабанди, наприклад, переміщенню сигарет через Закарпаття або створенню підпільних фабрик у ЄС.

Загалом, стаття демонструє частковий міждисциплінарний підхід, переважно в рамках економіко-правової парадигми. Вона корисна як концептуальна основа, але потребує доповнення з кримінологічного,

геополітичного та соціологічного поглядів, які формують ядро сучасних зарубіжних досліджень боротьби з тютюновою контрабандою на пострадянському просторі в період з 2014 по 2024 роки [35].

Міждисциплінарний підхід сучасної історіографії у вивченні та боротьбі з контрабандою дозволяє охопити явище контрабанди в його повній складності та багатовимірності. Завдяки залученню таких дисциплін, як історія, право, економіка, соціологія та кримінологія, науковці можуть аналізувати контрабанду не лише як економічне правопорушення, а й як соціальне, культурне та політичне явище. Історики, досліджуючи контрабанду, реконструюють її розвиток у різні історичні періоди, виявляють чинники, що сприяли її поширенню, а також оцінюють реакцію держав на незаконний обіг товарів. Юристи, у свою чергу, аналізують правові норми і судову практику, що регулюють боротьбу з контрабандою, та виявляють прогалини у законодавстві, які можуть заважати ефективній протидії цьому явищу.

Економічні дослідження дають змогу оцінити вплив контрабанди на національні бюджети, внутрішній ринок і зайнятість, тоді як соціологічні підходи розкривають соціальну природу контрабанди, мотиви її учасників та роль у житті прикордонних спільнот. Міждисциплінарний підхід також сприяє розвитку нових стратегій боротьби з контрабандою, які враховують як соціальні, так і економічні аспекти проблеми, що дозволяє державним органам розробляти комплексні та ефективні заходи протидії. Таким чином, поєднання різних наукових підходів не лише сприяє більш глибокому розумінню контрабанди як складного явища, але й формує фундамент для побудови сучасної політики, спрямованої на мінімізацію її впливу на суспільство.

Звіти державних і міжнародних організацій мають одне з ключових значень для міждисциплінарного вивчення історіографії контрабанди тютюнових виробів у контексті гібридної війни в Україні. Вони надають емпіричну базу для аналізу економічних, соціальних і безпекових аспектів цього явища, дозволяючи дослідникам поєднувати історичні методи з

інструментами економіки, соціології та кримінології. Дані про обсяги вилученої продукції, маршрути контрабанди, основні тенденції та законодавчі заходи сприяють відтворенню цілісної картини, необхідної для розуміння масштабів проблеми та її еволюції. Крім того, міжнародні звіти дозволяють співставити ситуацію в Україні з глобальними трендами, що збагачує аналіз і допомагає виробити ефективні рекомендації для протидії нелегальному обігу тютюну.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження чітко засвідчує надзвичайну актуальність та багатогранність проблеми контрабанди тютюнових виробів на теренах України в умовах гібридної війни. Ця проблема має прямий вплив не лише на економіку, а й на національну безпеку, соціальну стабільність і міжнародні взаємини України загалом. Сучасна зарубіжна історіографія засвідчує посилений інтерес до вивчення цієї проблеми, враховуючи її трансформації в умовах воєнного конфлікту, та активно використовує методології економічної історії, права, соціології, кримінології та безпекових студій. Контрабанда тютюну дедалі частіше розглядається як складова частина структурного "кримінального капіталізму", що інтегрується в глобальні економічні процеси, використовуючись як інструмент гібридного впливу та політичного тиску на державу.

Особливо важливим є застосування міждисциплінарного підходу, що дозволяє всебічно аналізувати контрабанду як складне соціально-економічне, політичне та правове явище. Такий підхід дав змогу виявити, як війна, нестабільність державних інституцій і зовнішньополітичні виклики впливають на формування нелегальних потоків товарів і трансформацію контрабандних мереж. У період з 2014 по 2024 роки дослідження підтвердили тісний зв'язок між збройним конфліктом, посиленням організованої злочинності та еволюцією схем контрабанди тютюнових виробів, які набули транскордонного та навіть транснаціонального виміру.

Значний внесок у дослідження проблеми зробили міжнародні організації, зокрема WCO, OLAF, EUBAM, GI-TOC та інші. Звіти цих організацій стали важливим джерелом емпіричних даних та аналітичних висновків, що дозволяють відслідковувати динаміку контрабанди тютюну, виявляти нові схеми її організації та оцінювати вплив міжнародних факторів на національні ринки. В результаті було встановлено, що Україна внаслідок російської агресії одночасно стала країною-джерелом, транзитною територією та ареною конфлікту, що значно посилює проблему контрабанди в регіоні.

Національна історіографія, у свою чергу, демонструє активний розвиток у напрямі використання офіційної звітності державних органів (СБУ, ДМСУ, МВС, БЕБ), що дає змогу створити більш детальну картину проблеми контрабанди тютюнових виробів. Використання статистичних матеріалів та аналітичних звітів сприяло дослідженню українськими науковцями динаміки обсягів контрабанди, оцінці впливу на бюджетні надходження та визначенню основних каналів постачання нелегальної продукції. Водночас національна історіографія активно впроваджує міждисциплінарні методи дослідження, що дозволяє формувати глибше та об'єктивніше бачення проблеми.

Підсумовуючи, дослідження історіографії контрабанди тютюнових виробів в Україні в період гібридної війни підтверджує нагальну потребу в комплексному, міждисциплінарному та інтегративному підході до її вивчення. Такий підхід сприятиме розробці ефективних державних стратегій протидії контрабанді, вдосконаленню законодавчої та митної політики, а також посиленню міжнародної співпраці у боротьбі з нелегальною торгівлею. Це, своєю чергою, сприятиме зміцненню економічної стабільності та безпеки України, а також підвищенню авторитету держави на міжнародній арені. Таким чином, подальше вивчення проблеми контрабанди тютюнових виробів має стати пріоритетним напрямом досліджень у контексті забезпечення національної безпеки та сталого розвитку України в умовах гібридних викликів сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Shustrova K. V., & Bohatyrova M. O. 2021. Current issues against smuggling in Ukraine. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5e7552becf97-4b50-a703-2df0f15353e6/content> (дата звернення 30.05.25).
2. Voytseshchuk A. 2017. Contraband of goods and customs offense: the assessment of global challenges and problems for Ukraine. EUREKA: Social and Humanities, (5), P.38-47. URL: <https://ideas.repec.org/a/nos/social/y2017i5p38-47.html> (дата звернення 30.05.25).
3. How to Cite Kulish, A., Chumak, V., Chernysh, R., Khan, O., & Havrik, R. (2020). Measures to combat smuggling and corruption in the customs clearance of commercial goods in Ukraine. Amazonia Investiga, 9(30), 99–110. URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1442/1351> (дата звернення 30.05.25).
4. Krylova, Y. 2024. The Impact of Russia’s Full-Scale Invasion on Illicit Cigarette Trafficking from Ukraine to the European Union. Journal of Illicit Economies and Development, 6(2): p. 1–18. URL: <https://jied.lse.ac.uk/articles/10.31389/jied.233> (дата звернення 30.05.25).
5. EUBAM. Боротьба з контрабандою тютюнової продукції. URL: <https://eubam.org/ua/what-we-do/combating-tobacco-smuggling/> (дата звернення 29.05.25).
6. Глобальне опитування дорослих щодо вживання тютюну «GATS». Основні висновки. URL: https://moz.gov.ua/uploads/0/980-ukr_gats_2017_es_ua_web.pdf (дата звернення 28.05.25).
7. Tihomir Bezlov, Atanas Rusev, Dardan Koçani. Impact of the ukraine war on migrant smuggling in south eastern europe. URL: <https://globalinitiative.net/analysis/ukraine-war-impact-migrant-smuggling-south-eastern-europe/> (дата звернення 30.05.25).
8. Preventing cigarette and tobacco smuggling. The OLAF report 2022. European Anti-Fraud Office. URL: https://ec.europa.eu/olaf-report/2022/investigative-activities/protecting-eu-revenue/dealing-with-smuggling_en.html (дата звернення 28.05.25).
9. Tobacco smuggling: over 600 million illicit cigarettes seized thanks to OLAF in 2023. European Anti-Fraud Office. URL: https://anti-fraud.ec.europa.eu/media-corner/news/tobacco-smuggling-over-600-million-illicit-cigarettes-seized-thanks-olaf-2023-2024-04-11_en (дата звернення 28.05.25).

10. Запорожченко Ю.В. До питання нелегальної торгівлі між Україною та Російською Федерацією в умовах «гібридної війни» (2014-2024pp.). *«Старожитності Лукомор'я»*. 2024. №4 (25). С. 117-124.
11. Dr Alexander Kupatadze. Regional Hubs of Illicit Trade: Ukraine. Hubs OF Illicit Trade (HIT) project. Regional Report. King's College London February 2024. P.1-35.
12. Customs service against contraband. Свідчення з України: монографія / О.В. Бевз, О.М. Ветушенко, М.Л. Дорофєєва та ін.; за ред. Д. В. Приймаченка, В. В. Ченцова. Дніпро: «Юридика», 2023. 127 с.
13. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів: Закон України від 09.12.2023 р. № 3513-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. Ст. 201-1, 201-3, 201-4.
14. Боротьба з контрабандою в сучасній історії української митниці: монографія / К.Є. Гальський, А.В. Макаренко, А.В. Тимошенко, В.В. Ченцов, 2021. 144 с.
15. Україна і виклики посттоталітарного транзиту (1990-2019) / НАН України, Ін-т історії України. Київ: Академперіодика, 2021. 592 с.
16. Бочаров Д. О., Ченцов В. В., Приймаченко Д. В., Ліпинський В. «Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики» : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2023. 360 с.
17. Глобальний Індекс втручання тютюнової промисловості 2021. «Центр громадянського представництва «Життя». URL: https://center-life.org/wp-content/uploads/2021/11/GlobalTIIIndex2021_UA_new_-2.pdf (дата звернення 28.05.25);
18. Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Паніотов Є.К. Транснаціональна злочинність: криміналістичний аналіз: монографія / за ред. П.Д. Біленчука. Київ: КИЙ. 52 с.
19. Чумак В. Особливості діяльності митних органів щодо протидії контрабанді. / В. Чумак. // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2020. № 3(91). С. 320-328.
20. Ukrainian Institute for the Future. Контрабанда. URL: https://drive.google.com/file/d/1EbinPMR5YSINLK2ARVL0CAxsmaOeBV1/_view (дата звернення 26.05.25).

21. Глобальний індекс втручання URL: [https://center-life.org/wp-content/uploads/2021/01/Ideks-vtruchannia_A4 .pdf](https://center-life.org/wp-content/uploads/2021/01/Ideks-vtruchannia_A4.pdf) (дата звернення 06.11.24)
22. Контрабанда стає одним із джерел фінансування світового тероризму, - експерти. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/kontrabanda-sigaret-stanovitsya-odnim-iz-istochnikov-finansirovaniya-28012015115300> (дата звернення 06.11.24).
23. Звіт про діяльність БЕБ січень-червень 2023. 2023 рік. URL: <https://esbu.gov.ua/diialnist/plani-ta-zvity/2023-rik> (дата звернення 26.05.25).
24. Звіт Державної митної служби за 2024 рік. 2024 рік. рік. URL: <https://customs.gov.ua/en/plani-ta-zviti-roboti> (дата звернення 26.05.25).
25. Звіти Державної прикордонної служби за 2024 рік. 2024 рік. URL: <https://dpsu.gov.ua/uk/reports> (дата звернення 26.05.25).
26. Актуальні проблеми національної економіки в інтересах оборони і безпеки держави та шляхи їх вирішення. Матеріали науково-практичного семінару (м. Київ, 26 травня 2021 р.). Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2021. С.113.
27. Живко З.Б.1, Головач Т.М., Боруцька Ю.З. Контрабанда та митна безпека: основні схеми контрабандних поставок. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2021. №3 (63). С. 161-168.
28. Волошин В. І. Боротьба з контрабандою на прикордонних територіях як інструмент зміцнення економічної безпеки держави / В. І. Волошин // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2014. Вип. 4. С. 56-63.
29. Левкович В. М. Контрабанда тютюнових виробів в Україні як кримінологічна проблема / Науковий керівник: к.ю .н, доцент Федчун Н. О. Національний університет «Одеська юридична академія».
30. Плани та звіти роботи. URL: <https://customs.gov.ua/plani-ta-zviti-roboti> (дата звернення 14.05.25).
31. Глобальне опитування дорослих щодо вживання тютюну «GATS». Основні висновки. URL: https://moz.gov.ua/uploads/0/980-ukr_gats_2017_es_ua_web.pdf (дата звернення 28.05.25).
32. Боротьба з контрабандою в Україні: заходи та виклики Григор'єв О. Ю., Свирида Є. І., 2024. С.179-189.
33. Diachok Oleh. The History of Customs Affairs on Ukrainian Lands in the Works of Contemporary Ukrainian Economists and Lawyers. University of Customs and Finance (Dnipro, Ukraine). 2023. P.84-95.

34. Х. С. Передало, Н. В. Стасів. Боротьба з контрабандою як один із методів забезпечення економічної безпеки держави. Національний університет “Львівська політехніка”. 2016. 206-211 с.
35. Serious and Organised Crime in the EU: A corrupting influence. Europol.
URL: <https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/serious-and-organised-crime-in-eu-corrupting-influence> (дата звернення 27.05.25).
36. Relationship with the Tobacco INTERPOL. URL:
<https://www.tobaccotactics.org/article/interpol/> (дата звернення 27.05.25);
37. Офіс генерального прокурора. URL: <https://www.gp.gov.ua/> (дата звернення 27.05.25).
38. Корнєва Т. В., Рогозіннікова К.С. Особливості криміналізації контрабанди товарів та її значення для наповнення державного бюджету. Розділ VII.
Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. 2024. с.527-531.
39. «Найміцніша кримінальна екосистема Європи». Як війна в Україні вплинула на злочинний світ. Розповідь The Economist. Журнал Forbes Ukraine. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/naymitsnisha-kriminalna-ekosistema-evropi-yak-viyna-vplinula-na-zlochinniy-svit-rozpovidaae-the-economist-28042023-13363> (дата звернення 27.05.25).
40. Сидорович О. Інформаційне забезпечення митної справи України в контексті цифрової стратегії розвитку суспільства. / О. Сидорович. // Світ фінансів. Митна справа. 2021. № 1(66). С. 210-225.
41. Ковальська В.В. Правове регулювання діяльності місій Європейського Союзу (на прикладі місії Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні): дис. д-ра юр. наук : 12.00.11. Одеса, 2016. 202 с.
42. Нетяга В.В. Причини та умови вчинення контрабанди в Україні. Університету державної фіскальної служби України. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 9. с. 544-547.
43. Project Stella. A study of the illicit cigarette market in the EU. 2019. URL:

https://www.pmi.com/resources/docs/default-source/stop-illegal-blogs/kpmg-project-stella-illicit-cigarette-market-in-the-eu-executive-summary-june-2019.pdf?sfvrsn=a95bfab7_2 (дата звернення 25.05.25).

44. Асоціація «Укртютюн» підтримує дії правоохоронних і контролюючих органів у сфері протидії незаконній торгівлі тютюновими виробами. URL:

<https://ukrtyutyun.com/asotsiatsiya-ukrtyutyun-pidtrymuye-diyi-pravoohoronnyh-i-kontrolyuyuchyh-organiv-u-sferi-protydiyi-nezakonnij-torgivli-tyutyunovymy-vyrobamy/> (дата звернення 25.05.25).

45. Моніторинг нелегальної торгівлі тютюновими виробами в Україні 2024.

Хвиля 1. URL: https://www.kantar.com/ua/inspiration/ait/monitoring-nekehalnoi-torgivli-tutunovyh-vyrobiv_berezen-2024 (дата звернення 27.05.25).

46. Моніторинг нелегальної торгівлі тютюновими виробами в Україні 2024.

Хвиля 2. URL: https://www.kantar.com/ua/inspiration/ait/monitoring-nelehalnoi-torgivli-tutunovih-vyrobiv_kviten-2024 (дата звернення 20.05.25).

47. Моніторинг нелегальної торгівлі тютюновими виробами в Україні. 3 хвиля

2024. URL: <https://www.kantar.com/ua/Inspiration/AIT/AIT-WAVE-3> (дата звернення 24.05.25).

48. Annual Reports. URL: <https://www.wcoomd.org/en/about-us/what-is-the-wco/annual-reports.aspx> (дата звернення 17.04.25).

49. Tykha Yelyzaveta. The U.S. International Strategy in the Fight with Smuggling. URL: <https://for.history.knu.ua/?p=5753> (дата звернення 28.05.25).

50. Tobacco control in Ukraine: assessment of current status of tobacco control and opportunities for further development: executive summary. World Health Organization. URL: <https://www.who.int/europe/publications/i/item/WHO-EURO-2020-5614-45379-64937> (дата звернення 30.05.25).

51. The WCO publishes the 2014 Illicit Trade Report. URL: <https://www.wcoomd.org/en/media/newsroom/2015/december/the-wco-publishes-the-2014-illicit-trade-report.aspx> (дата звернення 30.05.25).

52. Illicit Trade Report 2015. URL: https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/enforcement-and-compliance/activities-and-programmes/illicit-trade-report/itr_2015_en.pdf (дата звернення 30.05.25).

53. The WCO releases the 2016 Illicit Trade Report. 02 November 2017. URL: <https://www.wcoomd.org/en/media/newsroom/2017/november/the-wco-releases-the-2016-illicit-trade-report.aspx> (дата звернення 30.05.25).

54. The WCO releases the 2017 Illicit Trade Report. 21 November 2018. URL: <https://www.wcoomd.org/en/media/newsroom/2018/november/the-wco-releases-the-2017-illicit-trade-report.aspx> (дата звернення 30.05.25).
55. The WCO issues its 2018 Illicit Trade Report. 19 December 2019. URL: <https://www.wcoomd.org/en/media/newsroom/2019/december/the-wco-issues-its-2018-illicit-trade-report.aspx> (дата звернення 30.05.25).
56. The WCO issues its 2019 Illicit Trade Report. 30 July 2020. URL: <https://www.wcoomd.org/en/media/newsroom/2020/july/the-wco-issues-its-2019-illicit-trade-report.aspx> (дата звернення 30.05.25).
57. Perspectives on the WCO 2020 Illicit Trade Report: Tobacco. September 1, 2020. URL: <https://taxstamptraceabilitynews.com/news/2020/sep/01/perspectives-wco-2020-illicit-trade-report-tobacco/> (дата звернення 30.05.25).
58. The WCO issues its 2021 Illicit Trade Report. 23 June 2022. URL: <https://www.wcoomd.org/en/media/newsroom/2022/june/the-wco-issues-its-2021-illicit-trade-report.aspx> (дата звернення 30.05.25).
59. World Customs Organization Releases Illicit Trade Report 2023. 26 June 2024. URL: <https://www.wcoomd.org/en/media/newsroom/2024/june/wco-releases-illicit-trade-report-2023.aspx> (дата звернення 30.05.25).
60. СБУ заблокувала нові схеми збуту підпільного алкоголю та контрабандного тютюну. Офіційний сайт Служби Безпеки України. 2021. URL: <https://www.ssu.gov.ua/novyny/sbu-zablokuvala-novi-skhemy-zbutu-pidpilnoho-alkoholiu-ta-kontrabandnoho-tiutiunu> (дата звернення 30.05.25).
61. СБУ заблокувала канал контрабанди до ЄС підроблених цигарок з Близького Сходу. Офіційний сайт Служби Безпеки України. 2021. URL: <https://www.ssu.gov.ua/novyny/sbu-zablokuvala-kanal-kontrabandy-do-yes-pidroblenykh-tsyharok-z-blyzhkoho-skhodu> (дата звернення 30.05.25).
62. СБУ викрила і блокувала нову схему, яку хотів організувати контрабандист із санкційного списку РНБО. Офіційний сайт Служби Безпеки України. 2022. URL: <https://www.ssu.gov.ua/novyny/sbu-vykryla-i-blokuvala-novu-skhemu-yaku-khotiv-orhanizuvaty-kontrabandyst-iz-sanktsiinoho-spysku-rnbo> (дата звернення 30.05.25).
63. З початку року детективи БЕБ вилучили з незаконного обігу підакцизних товарів на 1 млрд грн. Офіційний сайт Бюро економічної безпеки України. 2024. URL: <https://esbu.gov.ua/news/z-pochatku-roku-detektyvy-beb-vyluchyly-z-nezakonnoho-obihu-pidaktsyznykh-tovariv-na-1-mlrd-hrn> (дата звернення 30.05.25).

64. БЕБ скерувало до суду справу щодо незаконного виробництва сигарет компанією підсанкційного контрабандиста. Офіційний сайт Бюро економічної безпеки України. URL: <https://esbu.gov.ua/news/beb-skeruvalo-do-sudu-spravu-shchodo-nezakonnoho-vyrobnytstva-syharet-kompaniiei-pidsanktsiinoho-kontrabandysta> (дата звернення 30.05.25).
65. Детективи БЕБ вилучили 16 ліній для виготовлення сигарет, з них 5 – у легальних виробників. Офіційний сайт Бюро економічної безпеки України. URL: <https://esbu.gov.ua/news/detektyvy-beb-vyluchyly-16-linii-dlia-vyhotovlennia-syharet-z-nykh-5-u-lehalnykh-vyrobnykiv> (дата звернення 30.05.25).
66. Вилучену БЕБ тютюнову лінію компанії відомого контрабандиста передано до АРМА. Офіційний сайт Бюро економічної безпеки України. URL: <https://esbu.gov.ua/news/vyluchenu-beb-tiutiunovu-liniiu-kompanii-vidomoho-kontrabandysta-peredano-do-arma> (дата звернення 30.05.25).
67. БЕБ оголосило про підозру буковинцю за контрабанду фільтрів для сигарет вартістю майже 13 млн грн. Офіційний сайт Бюро економічної безпеки України. URL: <https://esbu.gov.ua/news/beb-oholosylo-pro-pidozru-bukovyntsiu-za-kontrabandu-filtriv-dlia-syharet-vartistiu-ponad-13-mln-hrn> (дата звернення 30.05.25).
68. Детінізація тютюнового ринку: у порушників вилучено продукції на 30 млн грн. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: <https://npu.gov.ua/news/detinizatsiia-tiutiunovoho-rynku-u-porushnykiv-vylucheno-produktsii-na-30-mln-hrn> (дата звернення 30.05.25).
69. Андрій Рубель: поліція ліквідувала шість підпільних цехів з промислового виготовлення тютюнової продукції. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: <https://npu.gov.ua/news/andrii-rubel-politsiia-likvidovala-shist-pidpilnykh-tsekhiv-z-promyslovoho-vyhotovlennia-tiutiunovoi-produktsii> (дата звернення 30.05.25).
70. Вилучили контрафактну продукції для електронних сигарет майже на 365 млн грн: Кіберполіція та БЕБ ліквідували підпільне виробництво. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: <https://npu.gov.ua/news/vyluchyly-kontrafaktnu-produktsii-dlia-elektronnykh-syharet-maizhe-na-365-mln-hrn-kibepolitsiia-ta-beb-likviduvaly-pidpilne-vyrobnytstvo> (дата звернення 30.05.25).
71. Запорізькі слідчі завершили досудове розслідування відносно осіб, які ввозили на територію області безакцизні цигарки. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: <https://zp.npu.gov.ua/news/zaporizki-slidchi-zavershyly-dosudove-rozsliduvannia-vidnosno-osib-iaki-vvozyly-na-terytoriiu-oblasti-bezaktsyzni-tsyharky> (дата звернення 30.05.25).

72. На Тернопільщині поліцейські виявили підпільне виробництво тютюну. Офіційний сайт Національної поліції України. URL: <https://tp.npu.gov.ua/news/na-ternopilshchyni-politseiski-vyiavyly-pidpilne-vyrobnytstvo-tiutiunu> (дата звернення 30.05.25).